

2023

Rozi izvještaj

Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Rozi izvještaj 2023.

Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2023.

Edicija „Ljudska prava“ Sarajevskog otvorenog centra
Broj publikacije: 87

Naslov: Rozi izvještaj 2023.
Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Autori_ce i priređivači_ce: Amil Brković, Branko Ćulibrk, Delila Hasanbegović,
Dina Bajrektarević, Jozo Blažević

Urednik: Darko Pandurević

Lektura i korektura: Nataša Kerezović

Prevod: Aida Spahić

Prelom i dizajn: Feđa Bobić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njenih dijelova je poželjno, uz obavezno prethodno pismeno informisanje izdavača na e-mail: office@soc.ba.

Izvještaj pokriva period od 01.01.2022. do 31.12.2022. godine, osim za podatke za koje je drugačije naznačeno.

Publikacija je rezultat rada na promociji ljudskih prava LGBTI osoba u okviru različitih programa Sarajevskog otvorenog centra, koje su podržali: Švedska, Fond otvoreno društvo BiH i Sigrid Rausing Trust.

Objavlivanje ove publikacije omogućeno je institucionalnom podrškom Švedske putem programa razvojne saradnje. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

ISSN 2303-5552

ROZI IZVJEŠTAJ 2023.

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA
LGBTI OSOBA U BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	9
NEGATIVNE PRAKSE I KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA	11
Napadi na LGBTI zajednicu i aktiviste u Banjoj Luci	11
Ministarstvo zdravstva FBiH i trans osobe	11
Negativna regulacija zdravstvenog osiguranja za trans osobe u Republici Srpskoj	12
DOBRE PRAKSE	13
Saradnja sa kantonalnim tužilaštvima u FBiH	13
Usvajanje Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024.	13
Uloga Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova u procesu regulacije istospolnih partnerstava	14
PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI	16
Usvajanje Zakona o životnim zajednicama osoba istog spola	16
Pravno priznavanje rodnog identiteta i pokrivanje troškova prilagodbe spola zdravstvenim osiguranjem	16
Izmjena i harmonizacija zakona koji uređuju slobodu okupljanja LGBTI osoba	17
Odgovornost i kažnjivost za sve učesnike u napadima na LGBTI osobe i aktiviste u Banjoj Luci	17
I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE	19
Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine	19
Domaći pravni okvir	19
Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije	20
Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba	21
Dokumentovani slučajevi	22
Smjernice za djelovanje	25
II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU	26
Pravni okvir	26
Institucionalno djelovanje	26
Dokumentovani slučajevi	28
Smjernice za djelovanje	32

III SLOBODA OKUPLJANJA	33
Pravni okvir	33
Institucionalno djelovanje	33
Dokumentovani slučajevi	34
Smjernice za djelovanje	35
IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE	37
Pravni okvir	37
Institucionalno djelovanje	37
Dokumentovani slučajevi	38
Smjernice za djelovanje	39
V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA	40
Pravni okvir	40
Institucionalno djelovanje	41
Društvena stvarnost	42
Dokumentovani slučajevi	43
Smjernice za djelovanje	43
VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA	45
Pravni okvir	45
Institucionalno djelovanje	45
Društvena stvarnost	46
Smjernice za djelovanje	46
VII AZIL	48
Pravni okvir	48
Društvena stvarnost	48
Dokumentovani slučajevi	49
Smjernice za djelovanje	50
VIII SOCIO-EKONOMSKI POLOŽAJ LGBTI OSOBA	51
Institucionalno djelovanje	51
Društvena stvarnost	52
Smjernice za djelovanje	53
IX AKTIVNOSTI U LOKALNIM ZAJEDNICAMA NA UNAPREĐENJU PRAVA LGBTI OSOBA	54
Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Republici Srpskoj	54
Pravni okvir i institucionalno djelovanje	55
Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici	56
Smjernice za djelovanje	57

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu	57
Pravni okvir i institucionalno djelovanje	59
Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici	61
Smjernice za djelovanje	61
Doprinos Sarajevskog otvorenog centra aktivizmu u lokalnim zajednicama	62
RJEČNIK LGBTI POJMOVA	63
DODATAK	67
Politički sistem Bosne i Hercegovine	67
O Sarajevskom otvorenom centru	69
Urednica i urednik	71
Autori_ce	71

SAŽETAK

Protekla, 2022. godina, godina je u kojoj se desilo nekoliko ključnih iskoraka u BiH kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba. Jedan od njih je i konačno **usvojeni Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH**. Ovo je prvi put da je na nivou države usvojena jedna javna politika koja ima za cilj da na sistemski i sveobuhvatan način odgovori na različite izazove s kojima se LGBTI osobe susreću i ponudi jasna uputstva i obaveze nadležnim institucijama na svim nivoima vlasti. Period koji je ispred nas biće upravo period insistiranja na sprovedbi i izvještavanju o tome koliko se onoga na šta smo se kao država obavezali, zaista i ispunjava i ostvaruje u praksi.

Zajedničkim naporima aktivista, Sarajevskog otvorenog centra, te grupe roditelja i njihove LGBTI djece, **problemi i izazovi na polju zdravstvene zaštite i administrativne promjene spola** došli su na radar kantonalnih, ali i entitetskih vlasti, te se nadamo da će na tom valu, upravo 2023. godina biti godina kada će se udariti temelj novim propisima i praksama koje će u potpunosti uvažavati ljudska prava trans osoba. Nažalost, **potrebe i položaj interspolnih** osoba i dalje ostaje neprepoznat od većine zdravstvenih institucija.

Izuzetno spor **proces regulacije istospolnih partnerstava u FBiH** je dobio mali impuls krajem 2022. godine sa zvaničnim zaključkom sa stručnog skupa, u vidu javne rasprave, koji je organizovalo Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova, te koji je okupio predstavnike resora socijalne zaštite, unutrašnjih poslova i pravde iz čitave Federacije BiH. Taj zaključak glasi da je *neophodno da Federacija BiH donese zakon o istospolnim partnerstvima koji će uključivati što širi mogući obim prava za partnere*. Sa formiranjem nove Vlade FBiH u 2023. godini, u nasljedstvo im ostaje obaveza da proces nastave i to sa formiranjem radne grupe koja će napisati Nacrt zakona. Ovu oblast je u proteklom periodu obilježio i veći broj parova koji su spremni da zaštitu traže i putem suda i koji su pokrenuli ili u narednom periodu planiraju da pokrenu sudske postupke¹.

Sva kantonalna tužilaštva u Federaciji su imenovala **kontakt osobu za krivična djela počinjena iz mržnje**. Ovo je plod dugogodišnjeg rada Sarajevskog otvorenog centra kroz zagovaranje, održane obuke i zagovaračke sastanke.

1 Neke od ovih postupaka vodi Sarajevski otvoreni centar, dok su drugi to činili samostalno uz komunikaciju sa SOC-om.

Ipak, **napadi na LGBTI zajednicu i aktiviste** zabilježeni u martu 2023. godine su u jednoj mjeri zasjenili sve navedene iskorake i još jednom pokazali obim problema homofobije prisutne u javnoj, političkoj, ali i institucionalnoj sferi. Uz bitne iskorake koji su se desili u 2022. godini, ostaju problemi kao što su: sigurnosna pitanja, nasilje u porodici, vršnjačko nasilje, nesankcionisani govor mržnje u javnosti, te potpuna marginalizacija u manjim sredinama BiH. Svi izazovi, koji su detaljno prikazani u ovom Izvještaju, govore nam i u kojim pravcima je potrebno djelovati. Nadamo se da će institucije i društvo u narednom periodu biti spremni da prate tempo neophodan za društvene promjene koji za sada, iz godine u godinu, u najvećoj mjeri drže jedino organizacije i pojedinci civilnog društva koji se bave aktivizmom i ljudskim pravima.

NEGATIVNE PRAKSE I KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Napadi na LGBTI zajednicu i aktiviste u Banjoj Luci

Iako su se navedeni događaji desili u 2023. godini, zbog njihove aktuelnosti, ali i ozbiljnosti, smatramo da je, radi pravovremenosti, potrebno o njima izvijestiti u ovom izvještajnom periodu. Riječ je o napadima i govoru mržnje prema LGBTI aktivistima i aktivistkinjama u Banjoj Luci u martu 2023. godine, te kršenju prava na slobodu mirnog okupljanja. Nakon što su aktivisti_kinje Bh. povorke ponosa najavili događaj za LGBTI zajednicu u Banjoj Luci, domaći mediji su tu vijest senzacionalistički diseminirali ka široj javnosti, posebno u Republici Srpskoj. Takav senzacionalizam je prouzrokovao populističke i diskriminatorne izjave političara iz RS-a na štetu ljudskih prava LGBTI osoba. Planirani događaj za LGBTI zajednicu nije dobio saglasnost za održavanje od strane MUP-a RS-a, zbog toga što policija „nije u mogućnosti da adekvatno obezbijedi navedeni javni skup“.

U međuvremenu na ulicama Banje Luke, skupina građana – navijača i huligana, istu noć, pravi bakljadu, šeta javnim površinama govoreći „Ubij peder!“ na što policija apsolutno ne reaguje, šaljući jasnu poruku da javne površine nisu za ljudska prava i slobode, već za govor mržnje, homofobiju i fašizam.

Cjelokupna novonastala situacija je direktni produkt govora mržnje i diskriminatornih izjava predstavnika vlasti, nosilaca najviših izvršnih funkcija, predsjednika Republike Srpske, Milorada Dodika, te gradonačelnika grada Banja Luka, Draška Stanivukovića, koji su svojim svjesnim ponašanjem i ciljanim izjavama o zaštiti patrijarhalnih, vjerskih i tradicionalnih vrijednosti, te otvorenim pozivanjem na zabranu događaja, ugrozili prava na javno okupaljnje LGBTI zajednice, ne samo u Banjoj Luci, nego i diljem entiteta RS.

Ministarstvo zdravstva FBiH i trans osobe

Tokom 2022. godine pokrenuto je pitanje definisanja promjene oznake spola u ličnim dokumentima u Federaciji BiH, tako što je jedna trans osoba iz Tuzlanskog kantona tražila od MUP-a TK informacije o tome koju ‘obaveznu medicinsku dokumenatciju’ je stranka dužna priložiti u upravnom postupku promjene oznake spola u ličnom dokumentu. Ovaj zahtjev je bio korak koji bi pomogao trans osobama u smislu jačanja pravne sigurnosti budućih procesa promjene oznake spola, koji nisu dovoljno jasni i transparentni. MUP TK nije imao jasan odgovor, te je tražio mišljenje Ministarstva zdravstva TK, u čijoj je nadležnosti ovo pitanje. Ministarstvo zdravstva je tražilo mišljenje/uputstvo od Federalnog

ministarstva zdravstva, s obzirom na to da kantoni nisu regulisali ovo pitanje - **koja medicinska dokumentacija se prilaže, te koja zdravstvena ustanova je mjerodavna da utvrdi činjenicu promjene spola**. MZ TK je istovremeno uputilo inicijativu FMZ-u za donošenje podzakonskog propisa u cilju uspostavljanja jasne procedure u identičnim slučajevima i jedoobraznog postupanja organa uprave na teritoriji Federacije BiH.

U momentu pisanja „Rozog izvještaja“ postoji sukob nadležnosti za rješavanje ovog pitanja između Ministarstva zdravstva i Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije BiH, što dodatno otežava postupke trans osobama.

Negativna regulacija zdravstvenog osiguranja za trans osobe u Republici Srpskoj

U septembru 2022. godine Fond zdravstvenog osiguranja RS-a objavio je vijest da je Narodna skupština RS-a usvojila izmjene i dopune Zakona o obaveznom zdravstvenom osiguranju. Ovaj Zakon je stupio na snagu u januaru 2023. godine. Izmijenjeni i dopunjeni Zakon je članom 71, stav 13 propisao: *Osiguranim licima u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja ne obezbjeđuje se zdravstvena zaštita koja obuhvata sljedeće: [...] 13) dijagnostiku i liječenje seksualne disfunkcije ili seksualne neadekvatnosti, uključujući impotenciju, zdravstvene usluge, lijekove i medicinska sredstva koja se odnose na promjenu pola i reverzija prethodne dobrovoljne hirurške sterilizacije.*

Intencija zakonodavne vlasti RS-a u kontekstu zdravstvenih prava transrodnih osoba je jasna, spriječiti i onemogućiti svaki oblik sistemske podrške zdravstvenoj zaštiti transrodnih osoba. Ovakav propis stavlja dodatni i nesrazmjerni teret transrodnim osobama koje, ionako, uživaju minimum zakonskih prava u odnosu na opću populaciju.

DOBRE PRAKSE

Saradnja sa kantonalnim tužilaštvima u FBiH

Tokom 2022. godine ostvarena je direktna saradnja sa svim kantonalnim tužilaštvima na području FBiH. Ostvarena saradnja rezultirala je imenovanjem kontakt tužitelja_ice pri svim kantonalnim tužilaštvima, a nakon educiranja tužitelja_ica o ljudskim pravima LGBTI osoba, sa posebnim akcentom na krivična djela počinjena iz mržnje prema LGBTI osobama. Ovo znači da je svako kantonalno tužilaštvo na području FBiH imenovalo kontakt tužitelja_icu za zaprimanje prijave o incidentima i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama. Ovo je plod dugotrajnog rada SOC-a, a ujedno i pozitivna praksa koja doprinosi izgradnji institucionalnog razumijevanja i mehanizama za zaštitu prava LGBTI osoba i direktno odgovara na mapirane i stvarne potrebe LGBTI osoba.

Usvajanje Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024.

Dugoočekivani Akcioni plan² za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024. usvojen je na 54. sjednici Vijeća ministara BiH, dana 28.07.2022. godine. Tekst Akcionog plana³ je predložilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ovaj dokument je izradila ekspertska grupa sačinjena od 25 predstavnika_ca iz nadležnih organa uprave entitetâ, Brčko distrikta, institucija Bosne i Hercegovine i civilnog društva. U njegovoj izradi je učestvovao i SOC, te su naši „Rozi izvještaji“ korišteni kao jedna od polaznih osnova za razradu konkretnih ciljeva i aktivnosti koji su ovim dokumentom predviđeni.

Akcionim planom su postavljena tri opća cilja: 1) Jednake mogućnosti i zabrana diskriminacije, 2) Jednaka prava u svim oblastima života i 3) Društvo poštovanja raznovrsnosti. Osim toga, Akcioni plan je dodatno predvidio četiri strateška cilja i čak devetnaest aktivnosti za njihovo postizanje. Akcioni plan je, također, razradio pokazatelje svih aktivnosti, propisao ko je odgovoran za implementaciju i u kojem roku se trebaju realizirati aktivnosti.

Plan predstavlja opredjeljenje Bosne i Hercegovine da doprinese poštovanju, zaštiti i ostvarivanju prava i sloboda LGBTI osoba. Donošenje Akcionog plana će doprinijeti većem stepenu uživanja prava i sloboda LGBTI osoba, te će uticati na

2 BHS verzija teksta Akcionog plana dostupna na linku: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2022/10/AP-LGBTI-BiH-FINAL-2791-4531-4310.1.pdf>

3 ENG verzija teksta Akcionog plana dostupna na linku: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2022/10/AP-LGBTI-ENG-FINAL-2750-4243-3030.1.pdf>

suzbijanje diskriminacije u svim sferama društva, razvijanje kapaciteta institucija, različitim obukama i nizom proaktivnih mjera namijenjenih podizanju svijesti šire javnosti o predrasudama i stereotipima koji su prisutni u našem društvu. Konačno, Akcioni plan predstavlja i odgovor Bosne i Hercegovine na obaveze koje proizlaze iz brojnih međunarodnih dokumenata, ali i na pretpristupne obaveze u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.

U kontekstu strateških usmjerenja SOC-a, Akcioni plan će biti adekvatan osnov i alat za nastavak zagovaranja, između ostalog, pravne regulacije istospolnih partnerstava, govora mržnje, poštovanja prava na slobodu okupljanja, pravnog priznanja roda, zdravstvene zaštite i socijalne inkluzije transrodnih osoba i mnogih drugih pitanja ravnopravnosti LGBTI osoba.

SOC će u svakom slučaju aktivno pratiti i učestvovati u implementaciji Akcionog plana, u saradnji sa nadležnim institucijama, te se nadamo da će ovako bitan dokument ubrzati procese unapređenja ljudskih prava i ravnopravnosti LGBTI osoba u BiH koji već dugo čekaju.

Uloga Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova u procesu regulacije istospolnih partnerstava

Kada je u pitanju porodični život istospolnih partnera_ki u FBiH jedna institucija zauzima posebno mjesto u aktivnom nastojanju da se ovo pitanje adekvatno regulira. Riječ je o Federalnom ministarstvu unutrašnjih poslova koje je još 2018. godine alarmiralo Vladu FBiH da poduzme konkretne korake u pogledu prava istospolnih parova. Od tada do danas, bila je formirana Interresorna radna grupa koja je analizirala propise, dala preporuke Vladi FBiH, a FMUP je ažurno urgirao ka Vladi da se proces donošenja propisa što prije okonča. Nakon što je Vlada FBiH krajem oktobra 2022. godine usvojila zaključke Interresorne radne grupe, te zadužila FMUP da u saradnji sa Federalnim ministarstvom pravde i Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike održi javnu raspravu kako bi se postigao tzv. 'širi konsenzus' po pitanju porodičnog života istospolnih partnera, ažurnim djelovanjem i proaktivnim pristupom FMUP-a, javna rasprava je održana već u decembru iste godine uz prisustvo od preko 120 učesnika_ica uz opće zaključke koji se podudaraju sa prethodnim zaključcima Interresorne radne grupe. FMUP je dostavio Vladi FBiH izvještaj o sprovedenoj javnoj raspravi, međutim, Vlada FBiH još uvijek nije poduzela konkretne korake da se zaključci tog izvještaja sprovedu. Nakon što Vlada usvoji taj izvještaj, zadužit će Federalno ministarstvo pravde da izradi Nacrt zakona o životnim zajednicama osoba istog spola FBiH.

Bitno je naglasiti da postupak reguliranja porodičnog života istospolnih partnera traje već 4 godine i 5 mjeseci. Za taj period, pred FMUP-om su se pojavili novi zahtjevi istospolnih partnera_ki, a koji se odnose na pitanja priznavanja roditeljskog staranja i prava djece istospolnih partnera_ki. FMUP je aktivno zagovarao da se i ova oblast mora normirati budućim zakonskim rješenjem.

PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI

Usvajanje Zakona o životnim zajednicama osoba istog spola

Uskoro se navršava punih 5 godina otkako je započeo proces analize propisa i davanja prijedloga zakonskog rješenja koji bi unaprijedio pravni položaj istospolnih partnera_ki u FBiH. Rezultati i preporuke tog procesa su jasni, donijeti lex specialis rješenje kao u susjednim zemljama i osigurati ravnopravnost u pogledu porodičnih prava između istospolnih i heteroseksualnih parova. Vlada FBiH, nakon izvještaja o sprovedenoj javnoj raspravi (vidi poglavlje Porodični život), hitno mora da zaduži Federalno ministarstvo pravde da izradi Nacrt zakona o životnim zajednicama osoba istog spola FBiH, te da se njegov tekst uputi u parlamentarnu proceduru. Ovo naglašavamo posebno imajući u vidu sve sudske postupke koji se trenutno vode u FBiH, a kojima se ukazuje na sistemsku diskriminaciju istospolnih u odnosu na heteroseksualne partnere.

Sa druge strane, ovi procesi u RS-u i BD BiH tek trebaju započeti, a što je predvidio i Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024. Izuzetno je bitno da u ovim administrativnim jedinicama procesi analize propisa i predlaganja rješenja ne budu tromi i spori, a sve u cilju harmoniziranja i istovremenog reguliranja ove oblasti u svim administrativnim jedinicama BiH.

Pravno priznavanje rodnog identiteta i pokrivanje troškova prilagodbe spola zdravstvenim osiguranjem

Iz važećih pravnih propisa u BiH nije jasno da li se pravna promjena oznake spola uvjetuje prolaskom 'potpune' ili 'djelimične' (medicinske) prilagodbe spola. Stoga je neophodno da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da se usvoje zakoni i drugi propisi koji će na sistematski i sveobuhvatan način regulirati proceduru promjene oznake spola u ličnim dokumentima i jedinstvenog matičnog broja **na osnovu vlastitog zahtjeva trans osobe i prava na samoodređenje**, bez zahtjeva za prethodnom bilo kakvom medicinskom intervencijom.

To znači da je potrebno zakonom ili podzakonskim aktom u entitetima i distriktu definirati šta jeste **promjena spola** koju je izvršila zdravstvena ustanova, šta to čini **medicinsku dokumentaciju** kojom se dokazuje prilagodba spola, te koja je nadležna **zdravstvena ustanova** koja bi vršila tumačenje iste. Također, potrebno je život u drugom rodnom identitetu prepoznati kao osnov za upravne postupke promjene spola.

Prilagodbu spola (hormonska terapija, operativni zahvati) trans osobe mogu obaviti isključivo u inostranstvu, jer medicinske ustanove u BiH nemaju osoblje obučeno da pruži podršku osobama u procesu tranzicije. Troškove medicinskog procesa tranzicije, koje snose same trans osobe, zvanični sistem zdravstvenog osiguranja ne refundira, što dodatno produžava proces tranzicije i povećava finansijske troškove.

Pored pravnog prepoznavanja roda, nužnost je omogućavanje prilagodbe spola (hormonska terapija, operativni zahvati) trans osobama u Bosni i Hercegovini, definiranjem dužnosti medicinskih institucija da uspostave timove, opreme zdravstvene ustanove i obuče stručnjake_inje koji_e bi mogli_e pratiti proces i voditi medicinske procedure prilagodbe spola u BiH, kao i obaveze Zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja.

Ovi koraci podrazumijevaju kontinuirane i sistematične edukacije bh. medicinskih stručnjaka_inja i zdravstvenih radnika_ca u granama psihologije, psihijatrije, endokrinologije, ginekologije, urologije, plastične, rekonstruktivne i estetske hirurgije o adekvatnom, trans-inkluzivnom i trans-specifičnom pružanju usluga i podrške trans osobama u procesu tranzicije.

Izmjena i harmonizacija zakona koji uređuju slobodu okupljanja LGBTI osoba

Neharmoniziranost zakona koji regulišu slobodu okupljanja u BiH stvara pravnu nesigurnost organizatorima_cama javnih okupljanja, te je potrebno donijeti zakon na nivou entiteta Federacije BiH, te uskladiti/harmonizirati kantonalne zakone sa istim, kako bi svi_e građani_ke, uključujući i LGBTI osobe, mogli_e jednako uživati pravo na slobodno okupljanje. Kao model za ove izmjene može poslužiti usvojeni Zakon o mirnom okupljanju Brčko distrikta koji je u velikoj mjeri usklađen sa međunarodnim standardima i stvara adekvatan okvir poštovanja i zaštite slobode okupljanja.

Odgovornost i kažnjivost za sve učesnike_ce u napadima na LGBTI osobe, aktiviste i aktivistkinje u Banjoj Luci

Prioritetno je da se sve osobe odgovorne za napade na LGBTI osobe, aktiviste i aktivistkinje kazne u skladu sa postojećim zakonima RS-a i BiH, što prije, te na taj način pošalje jasna poruka društvu i budućim počiniteljima, ali i da se pruži kolika-tolika satisfakcija i sigurnost LGBTI zajednici u Banjoj Luci i Republici Srpskoj. Na odgovornost se moraju pozvati i pripadnici MUP-a RS. Potrebno je detaljno ispitati njihovu ulogu i neprofesionalni tretman na koji su ukazale

napadnute LGBTI osobe, aktivisti i aktivistkinje.⁴ Nadalje, odgovornost leži i prema pojedinim političarima, kao i pojedinim organizacijama i grupama koje su imale istupe koji se mogu okarakterisati kao govor mržnje i koji su doprinijeli svojim zapaljivim izjavama. Aktivisti Bh. povorke ponosa kao i SOC su podnijeli više prijavi i pokrenuli više postupaka, a naredni period će pokazati koliko su institucije spremne da se izbore sa velikom količinom mržnje, nasilja i neprofesionalnog postupanja koje je zabilježeno u vezi sa samim događajem.

4 Bh. povorka ponosa, mart 2023.godine , www.povorkaponosa.ba

I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE

Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine

Dokumenti u nastavku predstavljaju osnovu za izgradnju i izmjene zakonodavstva i javnih politika u BiH, te standard koji bi trebao voditi ravnopravnosti i smanjenju stepena diskriminacije LGBTI osoba u BiH.⁵ Njihov značaj proizlazi iz članstva Bosne i Hercegovine u međunarodnim i regionalnim organizacijama, kao i iz položaja koji ovi dokumenti imaju u pravnom poretku BiH.

Princip nediskriminacije u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Ujedinjenih nacija odnosi se, kao i ECHR⁶, i na LGBTI osobe. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) posebno je relevantna za zaštitu lezbejki, biseksualnih i transrodnih žena. U konačnici, Preporuka Komiteta ministara Vijeća Evrope CM/Rec(2010)51 o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta (SORI) najkonkretniji je međunarodni dokument koji propisuje mjere za ispitivanje i revidiranje postojećih zakonskih i ostalih mjera, njihovu efikasnu primjenu u borbi protiv diskriminacije, prikupljanje i analiziranje relevantnih podataka o diskriminaciji, te načine zaštite žrtve diskriminacije.

Domaći pravni okvir

Zabrana diskriminacije LGBTI osoba regulisana je u dva systemska zakona: **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (ZORS)** iz 2003. godine i **Zakon o zabrani diskriminacije (ZZD)** iz 2009. godine. Dok je ZORS, kojim se zabranjuje diskriminacija na osnovu 'spolnog izražavanja i/ili orijentacije', deklarativnog karaktera⁷ u kontekstu zaštite LGBTI osoba od diskriminacije, ZZD nudi sveobuhvatnu zaštitu od diskriminacije u svim oblastima javnog života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, dostupnost usluga itd. ZZD eksplicitno štiti LGBTI osobe od diskriminacije navodeći **seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike (SORISK)** među zabranjene osnove diskriminacije.

5 Navedeni međunarodni okvir odnosi se i na druge oblasti, te se izričito ne navodi u drugim poglavljima.

6 Prema članu 2 tačka 2 Ustava BiH, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u BiH. Ovi akti imaju karakter ustavnih normi i prioritet nad svim drugim aktima.

7 ZORS, iako spominje 'polno izražavanje i/ili orijentaciju', ne uspostavlja mehanizme zaštite LGBTI osoba od nejednakog postupanja, dok ZZD zaštitom od diskriminacije pokriva sve oblasti javnog i neke sfere privatnog života, te definiše i različite oblike diskriminacije, pored jasnog normiranja mehanizama zaštite.

Iako je samim ZZZD-om predviđena obaveza da se zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou usklađuju s njim, i dalje veliki broj zakona ne uključuje SORISK kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije

Iako je institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije i dalje izrazito slab, određeni pomaci, nažalost spori, nedovoljni i reaktivni, ostvareni su na polju zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.

Gender centar FBiH tokom 2022. godine nije zaprimio podneske građana_ki koji se žale na diskriminaciju na osnovu SORISK. Centar je učestvovala na konferenciji „Prezentacija usvojenog Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u BiH” na dan 12.10.2022. godine.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH (ARS BiH) nije zaprimila žalbe građana_ki na osnovu SORISK u izvještajnom periodu. ARS BiH je u oktobru 2022. godine učestvovala na okruglom stolu „Pravo na siguran život i zaštita od nasilja: borba protiv zločina iz mržnje prema LGBTI osobama u Evropi” koju je organiziralo Odjeljenje za seksualnu orijentaciju i rodni identitet Vijeća Evrope u Dublinu. Pored toga, ARS BiH je na 6. sastanku Pododbora za pravdu, slobodu i sigurnost u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, održanom u decembru 2022. godine, informirala predstavnike Evropske komisije o stanju i strateškom okviru u oblasti LGBTI ljudskih prava, uključujući i aktivnosti vezane za zakonsko reguliranje istospolnih zajednica u FBiH i usvajanje AP LGBTI u BiH.

Gender centar RS tokom 2022. godine nije zaprimio niti jednu žalbu na osnovu SORI. Ova institucija nije navela da je sprovela ili učestvovala u bilo kakvim drugim aktivnostima vezanim za ljudska prava LGBTI osoba u toku 2022. godine.

Tokom izvještajnog perioda, **Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH** zaprimila je po jednu žalbu građana_ki o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika. Po navedenoj osnovi, dva predmeta su riješena pozitivno i prije izdavanja preporuke, u toku intervencije Ombudsmena, dok je jedan predmet i dalje u radu. Predstavnici Institucije ombudsmena za ljudska prava učestvovali su 12.10.2022. godine u prostorijama Parlamentarne skupštine BiH na prezentaciji usvojenog Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024. s obzirom na to da su ranije učestvovali u izradi pomenutog Akcionog plana. Također, predstavnici ove Institucije su, kao i prethodnih, tako i 2022. godine, davali izjave u medijima po pitanju prava LGBTI osoba u BiH.

Ni u jednom od entiteta BiH ne vrše se samostalne i kontinuirane edukacije predstavnika_ca pravosuđa s fokusom na ljudska prava LGBTI osoba, iako je to jedna od preporuka koju je Institucija ombudsmena navela u svom Specijalnom izvještaju iz 2016. godine⁸ kao i aktivnost⁹ koju treba realizirati po nedavno usvojenom Akcionom planu za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH 2021-2024.

Iako država nije preuzela obavezu organiziranja edukacija, **SOC je nastavio praksu održavanja obuke za sudije_tkinje i tužitelje_ice u saradnji sa Centrom za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine (CEST FBiH) i Centrom za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske (CEST RS)**. Dvodnevna edukacija u FBiH održana je u maju 2022. godine. Teme su koncipirane tako da je nositeljima_icama pravosudne zajednice BiH pružena sveobuhvatna edukacija o zaštiti LGBTI osoba postojećim mehanizmima pravne zaštite. Edukacija je objedinila krivičnopravnu i antidiskriminacionu zaštitu LGBTI osoba u građanskom postupku. Osim toga, edukatori_ce su se osvrnuli_e na relevantnu nacionalnu, ali i evropsku sudsku praksu zaštite ljudskih prava LGBTI osoba.

Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba

Kako smo naglasili u poglavlju „Dobre prakse“, krajem jula 2022. godine usvojen je Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBT osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2024.

Dosljedna implementacija ovog dokumenta će uticati na suzbijanje predrasuda i stereotipa, koji su prisutni u društvu, prema LGBTI osobama. Osim toga, Akcioni plan predstavlja i odgovor Bosne i Hercegovine na obaveze koje proizlaze iz brojnih međunarodnih dokumenata, ali i na pretpristupne obaveze u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.

Od trenutka usvajanja Akcionog plana, ARS BiH je 20.10.2022. godine u prostorijama Parlamentarne skupštine BiH održala javno prezentiranje Akcionog plana. Agencija je institucijama BiH, koje su po Akcionom planu prepoznate da u okviru svojih nadležnosti mogu doprinijeti njegovoj realizaciji, distribuirala Akcioni plan. Dodatno, ARS BiH je poslala i dopise nadležnim institucijama da u okviru svojih zakonskih nadležnosti predvide sprovođenje relevantnih aktivnosti predviđenih Akcionim planom, te je istakla da im ona stoji na raspolaganju za saradnju i asistenciju u sprovođenju pomenutih aktivnosti, putem zajedničkog

⁸ Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, Banja Luka, septembar 2016.

⁹ Aktivnost 1.2 Akcionog plana

planiranja, koordiniranja, neophodnih obuka, promotivnih djelatnosti i drugo. ARS BiH je vršila i pripreme za realizaciju pojedinih sastanaka sa institucijama, te entitetskim gender centrima koji će biti organizirani u prvoj polovini 2023. godine.

Kada je riječ o procesu usvajanja **GAP-ova** koje GC FBiH sprovodi prema kantonima uz koordinaciju SOC-a, tokom 2022. godine usvojen je GAP Unsko-sanskog kantona. Iz aspekta ljudskih prava LGBTI osoba ovaj dokument je predvidio aktivnost izrade vodiča za zdravstvene radnike kako na najbolji način da se postupa sa transrodnim i interspolnim osobama.

Dokumentovani slučajevi

Svaka treća LGBTI osoba u BiH doživjela je diskriminaciju. Ipak, potrebno je imati na umu da se tek manji broj njih out-uje širem krugu ljudi, pa se podatak da je 38% osoba potvrdilo kako je doživjelo diskriminaciju u nekoj mjeri može pripisati i tom faktoru, odnosno činjenici da LGBTI osobe uglavnom prikrivaju svoj identitet. Naročito je zabrinjavajuć visok udio osoba koje su doživjele diskriminaciju među transrodnim osobama: oko 2/3 osoba obuhvaćenih istraživanjem problema i potreba LGBTI zajednice u BiH, sprovedenim 2017. godine, doživjelo je neki vid diskriminacije, što potvrđuje naročito ranjiv status ove kategorije i sugerira visok nivo transfobije u društvu. To se u nekoj mjeri može objasniti činjenicom da transrodne osobe teže mogu izbjeći otkrivanje svog identiteta s obzirom na to da je rodno izražavanje uglavnom vidljivo okolini¹⁰.

SOC je tokom 2022. godine dokumentovao deset pritužbi LGBTI osoba koje su se odnosile na diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Tri pritužbe su se odnosile na diskriminaciju na radnom mjestu, dodatne tri su se odnosile na diskriminaciju prilikom pružanja različitih usluga, a jedna se odnosi na diskriminaciju u javnom prostoru. Prijavljena nam je diskriminacija jednog učenika u školi. Preostale dvije pritužbe se odnose na uznemiravanje unutar porodice.

Iako podaci sugerišu na mali broj slučajeva diskriminacije, nemoguće je izvoditi konačne zaključke na osnovu ovih brojki uzimajući u obzir da je broj LGBTI osoba koje su voljne ulaziti u parnične sporove vrlo mali, što važi i za druge marginalizovane grupe zaštićene ZZD-om¹¹.

10 Vidi Numanović, A. (2017). Brojevi koji ravnopravnost znače 2: Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. str. 27

11 Parnice se moraju pokretati samostalno, bez djelovanja institucija po formalnoj dužnosti.

U aprilu 2022. godine, nakon ukupno dvije godine i šest mjeseci prvostepenog sudskog postupka, prema tužbi koju je pokrenuo Sarajevski otvoreni centar, kao jednu od svojih strateških parnica, donesena je **prva presuda u BiH kojom je ustanovljena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika**¹². Prvostepena presuda donesena je u korist tužitelja, SOC-a, protiv nekadašnje zastupnice kantonalne skupštine Samre Ćosović-Hajdarević iz Stranke demokratske akcije. Presudom je postupajuća sutkinja, između ostalog, ustanovila da je *tužena svojom izjavom poticala da se pripadnicima LGBTI zajednice uskrate Ustavom garantovana prava na način da se onemoguće da djeluju kao jednakopravni građani u društvu, odnosno da se segregiraju kao zajednica... Ujedno je i poticala i izdavala nalog za segregaciju... što također predstavlja i uznemiravanje na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika...*¹³

Ovaj predmet se od avgusta 2022. godine nalazi na drugostepenom odlučivanju po žalbi tužene.

SOC, u momentu pisanja Izveštaja, vodi još jednu stratešku parnicu koja se odnosi na diskriminaciju u oblasti pristupa robama i uslugama na tržištu. Slučaj je na Kantonalnom sudu u Sarajevu u žalbenom postupku nakon što je u prvostepenoj odluci sud odlučio da nije došlo do diskriminacije. Iako antidiskriminacioni postupci zahtijevaju hitnost odlučivanja, ovaj predmet se nalazi na drugostepenom odlučivanju već 4 godine i 9 mjeseci. Pasivnost i sporost pravosuđa, te nedostatak proaktivnosti izvršnih tijela u borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba rezultovali su nepovjerenjem zajednice u institucije nadležne za zaštitu ljudskih prava (87% ispitanih LGBTI osoba nema povjerenja u pravosuđe), što, također, utiče na nizak broj prijavljenih slučajeva diskriminacije¹⁴.

Naredna tabela prikazuje slučajeve diskriminacije koje je SOC zabilježio u protekle tri godine. Brojke predstavljaju slučajeve koje je SOC uočio u javnosti ili su ih prijavile LGBTI osobe u internom sistemu dokumentacije kršenja ljudskih prava LGBTI osoba. Imajući u vidu da je povjerenje LGBTI osoba u institucije i dalje veoma nisko, ne postoji niti jedna sudska presuda u kojoj je utvrđena diskriminacija. Stoga nije moguće iz tabele dati odgovor na kretanje i učestalost diskriminacije kroz godine. Međutim, može se zaključiti da je diskriminacija prisutna i zabilježena u većini oblasti koje Zakon pominje.

¹² Presuda broj 65 0 P 801297 19 P od 04.04.2022. godine.

¹³ Vidjeti stranu broj 18 i 19 presude broj 65 0 P 801297 19 P od 04.04.2022. godine.

¹⁴ Vidi: Numanović, A. (2017). Brojevi koji ravnopravnost znače 2: Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar Str. 41

	2020.	2021.	2022.	UKUPNO
OSNOV^{15, 16}				
Seksualna orijentacija	4	4	9	17
Rodni identitet	0	1	1	2
Spolne karakteristike	1	0	0	1
OBLAST				
Obrazovanje	0	0	1	1
Pristup robama i uslugama	2	0	3	5
Zapošljavanje i radni odnosi	2	1	3	6
Zdravstvo	1	1	0	2
Ostalo ¹⁷	0	3	3	5
UKUPNO ZA GODINU	5	5	10	20

Tabela 1. Podaci SOC-a o slučajevima diskriminacije na osnovu SORISK

- 15 Pojedini dokumentovani slučajevi odnose se i na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, pa je to razlog zbog kojeg broj slučajeva može biti veći od cifre ukupnog broja dokumentovanih slučajeva za jednu godinu.
- 16 Seksualne karakteristike (koje se odnose na interspolne osobe) uvrštene su u ZZD od 2016. godine, ali još nismo zabilježili slučajeve diskriminacije po ovom osnovu.
- 17 Ovo poglavlje odnosi se na ostale, različite, zakonom navedene oblasti, kao što su javni organi, oblast stanovanja, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

Smjernice za djelovanje

1. Dosljedno i ažurno sprovesti aktivnosti predviđene Akcionim planom za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024.
2. Implementirati relevantne preporuke u međunarodnim i domaćim dokumentima¹⁸ unapređenjem zakona i podzakonskih akata, te prava i potrebe LGBTI osoba uključiti u sve javne politike na svim nivoima vlasti
3. Uvesti LGBTI specifične module u obrazovanje budućih sudija_tkinja i tužitelja_ica
4. Pored zakonskih i policy rješenja, potrebno je donositi interne akte i razvijati interne mehanizme svih pravnih osoba za rješavanje slučajeva diskriminacije na osnovu SORISK
5. Uspostaviti sistem odgovornosti pravosuđa i drugih organa koji ne primjenjuju princip hitnosti u svim postupcima u kojima se ispituju tvrdnje o počinjenoj diskriminaciji, uključujući slučajeve na osnovu SORISK.

¹⁸ CM/Rec(2010)5 31.03.2010. Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; Specijalni izveštaj o pravima LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, Institucija ombudsmena za ljudska prava u BiH, Banja Luka, 2016.; Odredbe Zakona o zabrani diskriminacije koja uključuje odredbe Zakona o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH”, broj 59/09) i odredbe Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH”, broj 66/16).

II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU

Pravni okvir

Sva tri krivična zakona, FBiH, RS-a i BD-a, prepoznaju institut krivičnih djela počinjenih iz mržnje (u BD-u mržnja je definisana kao otežavajuća okolnost izvršenja krivičnih djela), u okviru kojeg pružaju zaštitu LGBTI osobama i drugim društvenim grupama koje uobičajeno bivaju metom ovakvih krivičnih djela.

Krivično djelo poticanja na mržnju i nasilje regulisano je drugačije u Krivičnom zakoniku Republike Srpske (KZ RS), nego u krivičnim zakonima Federacije BiH (KZ FBiH) i Brčko distrikta. Javno izazivanje i podsticanje na nasilje i mržnju u RS-u tako je zabranjeno na osnovu *nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina*, dok je ono u FBiH i BD-u ograničeno isključivo na *izazivanje netrpeljivosti i mržnje na nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi*.

Dakle, KZ FBiH i BD-a trebali bi se izmijeniti i dopuniti onako kako je to učinjeno u RS-u kako bi se, s jedne strane, zakoni harmonizirali, a s druge strane, pružili adekvatnu zaštitu LGBTI osobama, kao i pripadnicima_cama drugih skupina koje uobičajeno bivaju metom ovakvih krivičnih djela.

Institucionalno djelovanje

U 2022. godini Sarajevski otvoreni centar nastavio je s pozitivnom praksom imenovanja kontakt tužitelja i tužiteljica pri kantonalnim tužilaštvima kroz održavanje edukacija o diskriminaciji, govoru mržnje i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama. SOC je u 2022. godini održao jednu zajedničku dvodnevnu edukaciju za tužitelje_ice kantonalnih tužilaštava Unsko-sanskog, Posavskog, Bosansko-podrinjskog, Srednjobosanskog, Kantona 10 i Zapadnohercegovačkog kantona. Nakon edukacije imenovano je šest kontakt osoba pri navedenim tužilaštvima koje će biti zadužene za zaprimanje prijave o incidentima i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje. Nakon ranije imenovanih kontakt osoba, sa održanom edukacijom u 2022. godini SOC je imenovao kontakt osobe pri svim kantonalnim tužilaštvima na teritoriji FBiH.

Spremnost kantonalnih tužilaštava da svoje tužitelje_ice upute na edukaciju o ljudskim pravima LGBTI osoba i senzibiliziraju ih za rad s ovom marginaliziranom grupom primjer je proaktivnosti i želje za konstantnim unapređenjem i

profesionalizacijom svog rada, koju bi pravosudne institucije trebale njegovati. Ovakve edukacije značajan su korak ka izgradnji povjerenja između pravosuđa i LGBTI osoba. Institucionalizacija ove saradnje imenovanjem kontakt osobe, tačnije tužitelji i tužiteljice za krivična djela počinjena iz mržnje prema LGBTI osobama u ovim kantonalnim tužilaštvima mehanizam je koji će sigurno dovesti do povećanja broja prijavljenih i procesuiranih slučajeva ovakvih krivičnih djela. Saradnja CEST-a FBiH i SOC-a se i prošle godine nastavila kroz dvodnevnu edukaciju za tužitelje_ice i sudije_tkinje o diskriminaciji i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV BiH) je u 2022. godini, a u okviru projekta „Unapređenje efikasnosti sudova i odgovornosti sudija i tužilaca u BiH – treća faza”, izradilo Analizu predmeta po krivičnim djelima iz mržnje i krivičnim djelima izazivanja mržnje na sudovima u BiH. Analiza je ukazala i na potrebu sistemskog prikupljanja podataka o zločinima iz mržnje, te poboljšanja identifikacije i izvještavanja o takvim slučajevima, te je, u vezi s tim, predloženo i unapređenje CMS/TCMS sistema. Konkretnije, predložena je realizacija tehničkog rješenja, koje će omogućiti označavanje podataka o zaštićenim karakteristikama, zbog kojih se vrše krivična djela iz mržnje u BiH, kako u CMS, tako i u TCMS sistemu. VSTV BiH i SOC su u 2022. godini održali radni sastanak, te kreirali plan aktivnosti za unapređenje sistema za automatsko upravljanje predmetima.

Nastojeći unaprijediti položaj LGBTI osoba i žena u Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar u 2022. godini je u Brčko distriktu održao tri radna sastanka sa predstavnicima_ama Skupštine BD BiH i civilnog sektora, te jedan okrugli stol u prostorijama Skupštine BD, na kojem je predložio izmjene postojećeg Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine kroz predstavljanje amandmana. Predložene izmjene imaju za cilj proširivanje definicije krivičnog djela javnog izazivanja i poticanja nasilja i mržnje (govor mržnje), kako bi se LGBTI osobama pružila pravna zaštita, te usklađivanje Krivičnog zakona BD BiH sa Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija).

U 2022. godini, Sarajevski otvoreni centar je uputio inicijativu Federalnom ministarstvu unutrašnjih poslova (FMUP) sa ciljem educiranja kadeta_kinja Policijske akademije FBiH (PA FBiH) za osnovni čin ‘policajac_ka’ i za čin ‘mlađi inspektor_ica’ u sklopu osnovne/redovne nastave PA FBiH. Inicijativa je odobrena od strane FMUP-a, ali do trenutka pisanja Izveštaja nije realizirana. Više detalja biće u narednom „Rozom izveštaju: Godišnjem izveštaju o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH”.

Evropska unija i Vijeće Evrope su u 2022. godini u sklopu projekta „Promocija različitosti i jednakosti u Bosni i Hercegovini“, koji je dio zajedničkog programa Evropske unije i Vijeća Evrope „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022.“ organizirali niz edukacija o ljudskim pravima LGBTI osoba. Spomenute edukacije su organizirane u saradnji sa ministarstvima unutrašnjih poslova Sarajevskog i Tuzlanskog kantona, Policijom Brčko distrikta i Ministarstvom unutrašnjih poslova Crne Gore. U 2022. godini Evropska unija i Vijeće Evrope su imenovali tri kontakt osobe pri upravama policije u dva ministarstva unutrašnjih poslova: Sarajevskog i Tuzlanskog kantona, te u Policiji Brčko distrikta BiH.

Dokumentovani slučajevi pri nadležnim tužilaštvima

U periodu od januara do decembra 2022. godine, tri tužilaštva (dva iz Republike Srpske i jedno iz Federacije FBiH), zaprimila su krivične prijave za krivična djela motivirana seksualnom orijentacijom i/ili rodnim identitetom žrtava.

Krivična prijava u Kantonalnom tužilaštvu Tuzlanskog kantona se odnosila na seksualno uznemiravanje oštećene, zbog njene seksualne orijentacije. Međutim, nakon saslušanja oštećene, utvrđeno je da nije počinjeno djelo propisano Krivičnim zakonom FBiH, te da je prijavljeno djelo iz Zakona o ravnopravnosti spolova BiH, te su prijava i prikupljeni materijalni dokazi, odnosno cjelokupan predmet dostavljeni u nadležnost Tužilaštva BiH.

Od druge dvije krivične prijave, jedna se odnosila pri Okružnom javnom tužilaštvu u Trebinju, koju je podnio Sarajevski otvoreni centar za krivično djelo Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje iz člana 359 stav 1 Krivičnog zakonika Republike Srpske učinjenog na osnovu seksualnog opredjeljena. Naime, SOC je putem medija doznao da su nepoznate osobe na Mostu Ive Andrića u Trebinju razapele homofobni transparent, koji je moguće podvesti pod krivično djelo iz člana 359. Do trenutka pisanja Izvještaja, predmet se vodi protiv nepoznatih počinitelaca, te predmetni tužilac poduzima sve mjere i radnje iz svoje nadležnosti u cilju donošenja konačne tužilačke odluke.

Druga krivična prijava, koju je Sarajevski otvoreni centar podnio Okružnom javnom tužilaštvu u Doboju, odnosila se na krivično djelo Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje iz člana 359 Krivičnog zakona Republike Srpske. Prijava je podnesena zbog govora mržnje prema LGBTI osobama učinjenog od strane prijavljenog lica, a putem društvene mreže Facebook. Krivično djelo je počinjeno uoči treće Bh. povorke ponosa koja se održavala u Sarajevu u mjesecu junu 2022. godine. Taj kontekst je relevantan, jer je datumu održavanja prethodio enormni porast govora mržnje prema LGBTI osobama koji je nastavljen i nakon

održavanja Povorke. Bitno je napomenuti da je krivično djelo iz člana 359 Krivičnog zakona Republike Srpske prepoznalo i normiralo kao zaštićene karakteristike inter alia 'seksualno opredjeljenje' i 'rodni identitet' žrtve krivičnog djela. Upravo ove zaštićene karakteristike pružaju zaštitu LGBTI osobama ukoliko one budu žrtva krivičnog djela iz člana 359 Krivičnog zakona Republike Srpske. Po izvršenim provjerama, naredbom ovog tužilaštva, odlučeno je da se neće narediti sprovođenje istrage po podnesenoj krivičnoj prijavi, kako je iz prijave i pratećih spisa očigledno da prijavljeno djelo nije krivično djelo.

Ostala tužilaštva u svojim odgovorima su navela, da za period od 01.01.2022. do 31.12.2022. godine, nisu zaprimila krivične prijave za krivična djela motivirana seksualnom orijentacijom i/ili rodnim identitetom žrtava.

Kantonalno tužilaštvo Hercegovačko-neretvanskog kantona, te Okružno javno tužilaštvo Istočno Sarajevo, do trenutka pisanja Izveštaja nisu dostavila svoje odgovore.

U 2021. godini SOC je zaprimio prijavu o postojanju uvredljivog grafita „Smrt pederima“ na jednoj od prometnijih ulica u Mostaru, koji evidentno poziva na mržnju i nasilje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Sadržaj grafita prijavljen je vijećnicama Gradskog vijeća Grada Mostara koji su zahtjev za uklanjanje grafita prosljedili nadležnom Odjeljenju za komunalne poslove Grada Mostara. Do trenutka pisanja Izveštaja grafit nije uklonjen. Tokom aprila 2022. aktivisti su pored grafita stavili dugine zastave koje su ubrzo uklonjene, a sam grafit je pojačan. SOC je uputio dopis povodom ovog predmeta Službi za komunalne poslove i okoliš Grada Mostara, te je grafit uklonjen.

Istaknuti slučajevi govora mržnje

U 2022. godini Sarajevski otvoreni centar uputio je nekoliko podnesaka u vezi sa govorom mržnje koji je dokumentovao, kako bi nadležne institucije/agencije u svojim nadležnostima poduzele potrebne mjere u cilju adekvatnog odgovora na sporni sadržaj.

Tokom 2022. godine Sarajevski otvoreni centar podnio je žalbu Vijeću za štampu u Bosni i Hercegovini koja se odnosila na javno objavljivanje medijskog članka „Trebinje LGBT populaciji: niste dobro došli“, objavljenom na internet portalima „Trebinje 24“ i „Herceg RTV“. Spornim člankom je grubo prekršen član 4 stav 3 Kodeksa za štampane i online medije BiH. Nadalje, spornom rečenicom je odgovorni urednik_ica doprinio_la širenju govora mržnje protiv LGBTI osoba s obzirom na to da je LGBTI osobe indirektno, negativno ilustrirao_la koristeći

pandan takozvanih 'pravih vrijednosti, a to su zdrava porodica i zdrava sredina'. Do trenutka pisanja Izvještaja SOC nije dobio odgovor od Vijeća za štampu BiH, unatoč tome što su poslana dvije Urgencije.

U 2022. godini Sarajevski otvoreni centar je podnio krivičnu prijavu Okružnom javnom tužilaštvu u Trebinju protiv NN lica za počinjeno krivično djelo **Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje** iz člana 359 Krivičnog zakona Republike Srpske. Naime, SOC je putem medija doznao da su nepoznate osobe na Mostu Ive Andrića u Trebinju razapele homofobni transparent, koji je moguće podvesti pod krivično djelo iz člana 359 Krivičnog zakona Republike Srpske. Taj predmet je u toku.

U 2022. godini na području Općine Novo Sarajevo osvanuo je grafit „Ubi pedera” koji poziva na nasilje i mržnju prema LGBTI osobama, na zidu Veterinarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Sarajevski otvoreni centar je sadržaj uvredljivog grafita prijavio Službi za inspekcijske poslove Općine Novo Sarajevo kako bi se uvredljivi grafit uklonio, a koji ujedno predstavlja krivično djelo iz člana 293 Krivičnog zakona FBiH stavovi 1, 2 i 3. Grafit je nakon reakcije SOC-a uklonjen.

Tokom 2022. godine SOC je uputio prigovor Centralnoj izbornoj komisiji Bosne i Hercegovine povodom videa koji je objavio Haris Zahiragić, u to vrijeme kandidat SDA političke partije za Skupštinu Kantona Sarajevo, na svom službenom Facebook profilu. Prigovorom je traženo da se ispita da li je Haris Zahiragić prekršio član 7.3 stav 1 tačku 7 Izbornog zakona BiH na način da širi mržnju prema osobama čiji se rodni identitet ne poklapa sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Centralna izborna komisija je po službenoj dužnosti sprovela postupak i utvrdila da navedeni sadržaj ne potpada pod definiciju govora mržnje propisanog Izbornim zakonom, te obustavila navedeni postupak.

U 2022. godini SOC je uputio prigovor Regulatornoj agenciji za komunikacije (Agencija) u kojem se tražilo da ispita navode u kontekstu kršenja Kodeksa o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija. Naime, u „Večernjem dnevniku” Televizije Sarajevo (TV SA) prikazan je sadržaj koji se odnosio na izvještavanje o virusu majmunskih boginja generalno, ali i u kontekstu BiH. Televizija Sarajevo je na stigmatizirajući način izvijestila o rizičnim skupinama koje mogu da se zaraze majmunskim boginjama, te je konkretno gledateljima icama preneseno da u rizičnu skupinu spadaju 'osobe sa visokorizičnim ponašanjem i gej populacija'. U svom odgovoru koji je Agencija dostavila SOC-u navedeno je da je po službenoj dužnosti sprovela preliminarni postupak provjere poštovanja relevantnih propisa od strane Televizije Sarajevo. Nakon analize predmetnog sadržaja, utvrđeno je da isti nije u suprotnosti sa primjenjivim propisima Agencije, konkretno, Kodeksom o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija.

Slučaj iz 2021. godine, u kojem je Jasmin Mulahusić, državljanin BiH i Luksemburga, putem društvenih mreža i interneta sa više profila u javnost plasirao uvredljive poruke na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, kojima se na najgrublji način vrijeđaju vjerska i nacionalna osjećanja građana i građanki u Bosni i Hercegovini, te izrađivao i plasirao različite fotografije i videomontaže kojima se širi nacionalna i vjerska mržnja i netrpeljivost između naroda u Bosni i Hercegovini. **Protiv Mulahusića Tužilaštvo BiH vodi istragu zbog krivičnog djela širenje nacionalne, vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti iz člana 145a Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.** Također, Facebook mu je ranije blokirao profile radi kontinuiranog širenja mržnje i prijetnji. Potrebno je napomenuti da je duži period pod istragom Tužilaštva BiH. **On je u svojim javnim istupima prepunim govora mržnje za metu često imao LGBTI zajednicu ili ju je koristio za obračunavanje sa političkim neistomišljenicima. Do trenutka pisanja Izveštaja, nema novih informacija, a predmet je još uvijek u toku.**

Sarajevski otvoreni centar je 2022. godine dokumentovao **13 slučajeva incidenata i krivičnih djela motivisanih predrasudama na osnovu SORI.**

Od 13 slučajeva dokumentovanih od januara do decembra 2022. godine, četiri slučaja se odvijalo na javnom mjestu, tri su se odnosila na nasilje u porodici, dok se jedan slučaj odnosio na nasilje na fakultetu.

	2020.	2021.	2022.	UKUPNO
OSNOV				
Seksualna orijentacija	12	12	13	37
Rodni identitet	0	0	0	0
SORI ¹⁹	2	1	0	3
UKUPNO	14	13	13	40
TIP KRIVIČNOG DJELA POČINJENOG IZ MRŽNJE				
Nasilje u porodici	4	2	3	9
Međuvršnjačko nasilje	0	0	2	2
Prijetnje	4	8	4	16
Ostalo	6	4	4	14
UKUPNO	14	14	13	41

Tabela 2. Podaci SOC-a o slučajevima krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovu SORI

19 Seksualna orijentacija i rodni identitet

Smjernice za djelovanje

1. Izmijeniti i dopuniti krivične zakone FBiH i BD-a, te odredbe o poticanju na mržnju i nasilje proširiti tako da uključuju i SORISK kao zaštićene osnove
2. S ciljem borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija, konstantno educirati i informisati tužitelje_ice, sudije i sutkinje, policijske službenike_ce i državne službenike_ce o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje i poticanju na mržnju i nasilje prema LGBTI osobama
3. Unaprijediti saradnju policije i pravosuđa u procesuiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje nad LGBTI osobama, te sistematski prikupljati podatke o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovu roda, te na SORISK osnovama
4. Uvesti LGBTI inkluzivne module u nastavne planove i programe pravnih fakulteta i policijskih akademija, te u permanentne i specijalističke programe obuke policijskih službenika_ca i ispite za državnu službu
5. Razviti program borbe protiv međuvršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama, koji će obuhvatiti i homofobno i transfobno nasilje, kao i programe promocije tolerancije i stvaranja inkluzivnog obrazovnog sistema
6. Educirati visokoškolsko/akademsko osoblje kako bi se senzibiliziralo za rad sa LGBTI osobama, te kako bi prepoznalo, osudilo i izbjeglo govor mržnje prema LGBTI osobama.

III SLOBODA OKUPLJANJA

Pravni okvir

S izuzetkom Zakona o mirnom okupljanju BD-a, koji je usvojen u julu 2020. godine, trenutni zakonski okvir (deset kantonalnih zakona i Zakon o javnom okupljanju RS-a) koji regulira ovu oblast neusklađen je sa međunarodnim standardima, neharmoniziran, te nudi različite definicije i tumačenja osnovnih pojmova kao što su: pojam javnog okupljanja, vrste javnog okupljanja, prostor predviđen za javno okupljanje, sadržaj prijave i izdavanje dozvola za javno okupljanje, obveze organizatora i obveze nadležnih organa, donošenje rješenja za javno okupljanje. Ovakav zakonski okvir predstavlja prepreku za građane_ke u BiH u korištenju prava na slobodu okupljanja i uživanju drugih ustavno i zakonski zagarantovanih prava²⁰.

Institucionalno djelovanje

Pored napora na harmoniziranju zakonskog okvira u FBiH²¹, te napora civilnog društva i predstavnika_ca međunarodne zajednice da potaknu izmjene zakona u ovoj oblasti i unaprijede saradnju institucija i civilnog društva, 2022. godina obilježena je ograničavanjem slobode okupljanja i sužavanjem prostora za djelovanje organizacija civilnog društva.

Kada su u pitanju Zakon o javnom okupljanju i Zakon o javnim priredbama Kantona Sarajevo, a nakon što je Vlada KS imenovala radnu grupu za rad na Nacrtu zakona, kao ni u 2021. godini kada su bile najavljivane izmjene i dopune zakonodavstva²², ni u 2022. godini do trenutka pisanja Izvještaja, nacrti dva spomenuta zakona još uvijek nisu u procesu javnih konsultacija, te nije došlo do poboljšanja zakonskog okvira koji regulira ovu oblast.

20 Pravo na slobodu okupljanja u BiH regulirano je nizom zakona i podzakonskih akata: Ustavom BiH, ustavima entiteta i kantona, Statutom Brčko distrikta, zakonima o slobodi okupljanja entiteta i kantona, ali i zaštićeno međunarodnim dokumentima koje je BiH ratificirala ili usvojila u svoji pravni sistem, kao što je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

21 FMUP je tokom 2018. radio na prednacrtu Zakona o javnom okupljanju na nivou Federacije BiH, koji je Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi/Ured za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE/ODIHR) ocijenila kao restriktivan, te dala preporuke za njegovo unapređenje, ali je sam proces zbog zastoja pri uspostavljanju vlasti zaustavljen i nisu nastavljene konkretne aktivnosti na unapređivanju izrađenog prednacrta.

22 SOC je 2021. godine poslao Prijedlog amandmana na Nacrt zakona o mirnim javnim okupljanjima na području KS, kojim je zatraženo da se ukinu restrikcije koje se odnose na lokacije okupljanja, proširivanje zabranjenih osnova poticanja na mržnju (ubacivanje SORISK), pojednostavljenje procedure prijavljivanja okupljanja, određivanje jednog organa koji će biti nadležan za cijeli postupak, te izuzimanje odredbi o kaznama, budući da su propisane u drugim propisima.

U 2022. godini Vlada Federacije BiH je, na prijedlog Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, utvrdila Nacrt zakona o javnom okupljanju FBiH. Do trenutka pisanja Izvještaja, Nacrt zakona nije usvojen. U obrazloženju, koje je Vlada FBiH dostavila PFBiH, navodi se da predlagač nije mogao utvrditi usklađenost ovog propisa sa evropskim zakonodavstvom, a kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova iz Kantona 10, Hercegovačko-neretvanskog i Zapadnohercegovačkog kantona, Mostara i Ljubuškog su navela da je javno okupljanje isključiva nadležnost kantona i da nisu saglasna da PFBiH usvoji navedeni Zakon. Usvajanje ovog Zakona bi reguliralo oblast javnog okupljanja jednako za sve kantone, jer za to ne postoje ustavne prepreke, te bi harmoniziralo rješenja na svim nivoima vlasti kako bi se svima osiguralo jednako uživanje ustavnog prava na teritoriji cijele BiH.

Sarajevski otvoreni centar je tokom 2022. godine održao tri radna sastanka sa ministarstvima unutrašnjih poslova Unsko-sanskog, Srednjobosanskog i Zeničko-dobojskog kantona s namjerom da u procesima pisanja Nacrta zakona da svoje komentare i sugestije za unapređenje Zakona o mirnom javnom okupljanju na području ovih kantona. Iako su spomenuta ministarstva unutrašnjih poslova bila otvorena za saradnju, ipak, inicijativa za održavanje radnih sastanaka nije došla od strane MUP-ova, što ukazuje na činjenicu da u BiH još uvijek postoji manjak svijesti/volje nadležnih/vladajućih struktura da predstvanike_ce civilnog sektora vide kao partnere u donošenju što boljih zakonskih rješenja, koja bi doprinijela lakšem uživanju prava u navedenoj oblasti.

Dokumentovani slučajevi

Iako je četvrta Bh. povorka ponosa organizovana na način koji je podrazumijevao protestnu povorku i šetnju ulicama Sarajeva, organizatori su kao i prethodnih godina ponovo naišli na svojevrijedno tumačenje odredbi važećeg Zakona o javnom okupljanju KS.

Organizatori_ce Bh. povorke ponosa ponovo su bili_e suočeni_e sa pritiscima. Naime, nadležne institucije na teret su im stavile dodatne mjere koje su morali_e ispuniti/obezbijediti (prisustvo vozila hitne medicinske pomoći, potvrde o prisustvu vatrogasne jedinice, željezne kao i betonske barijere u određenom broju i na određenim lokacijama, a prema procjeni pripadnika_ca MUP-a KS). Sve to iziskivalo je velika finansijska sredstva koja organizatori_ce nisu imali_e. Svakako da je osnov za nalaganje ovakvih dodatnih mjera MUP KS našao u trenutnom Zakonu o javnom okupljanju KS.

Međutim, uprkos tome, Organizacioni odbor Bh. povorke ponosa uputio je premijeru isti zahtjev kao i 2021. godine, da troškovi naloženih dodatnih mjera budu pokriveni iz budžeta Kantona Sarajevo, koji je premijer podržao, a koje

je MUP KS naložio Organizacionom odboru Bh. povorke ponosa. Ovo svakako predstavlja izuzetnu aktivističku pobjedu s jedne strane, ali i proaktivnost predstavnika_ca nadležnih institucija KS koje su poslale poruku da i LGBTI osobe trebaju podjednako uživati pravo na slobodu mirnog okupljanja koje im je zagarantovano Ustavom kao i svim drugim bh. građanima_kama.

Uoči održavanja Bh. povorke 2022. godine, na zvaničnom Facebook profilu Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, objavljen je status/tekst: „Da se ja pitam ‘Parada’ nikad ne bi imala moj glas”, u čijem potpisu je naveden ministar Adnan Delić. Iz navednog je jasno zaključiti da je sam ministar zloupotrijebio zvanični kanal komunikacije ovog ministarstva, kako bi izrazio svoje lične stavove u vezi sa ljudskim pravima LGBTI osoba i održavanja Povorke ponosa.

Također, uoči održavanja Bh. povorke ponosa 2022. godine, predsjednik stranke Narod i pravda, ali i tadašnji poslanik u Skupštini Kantona Sarajevo, te delegat u Domu naroda Parlamenta FBiH, Elmedin Konaković, oglasio se na svom Facebook profilu: „Protiv sam povorke. Promociju seksualnosti smatram neprimjerenom. Iz svojih dubokih vjerskih ubjeđenja sam protiv povorke”. Dalje je naveo da nije imao u planu komentarisati Povorku, ali da mora, zbog velikog broja režimskih laži o njemu i navodnoj podršci ovom događaju: „Nijedan član NiP-a, nijedan ministar u Vladi, nijedan zastupnik nisu glasali, podržali ili promovisali povorku. Dozvolu za šetnju daje ministar saobraćaja, sigurnosne procjene radi komesar sa drugim agencijama, FUP-om, SIPA-om, OSA-om. Ne postoji dokument u kojem stoji dogovor da se desi povorka, naš je dogovor javno objavljen i svaka riječ koju sam potpisao je javna”, napisao je.

Tokom 2022. godine Sarajevskom otvorenom centru je uskraćeno pravo na privremeno zauzimanje javne površine Trga djece Sarajeva koji se nalazi ispred tržnog centra Aria Mall. Ovo nije bilo izolovano uskraćivanje s obzirom na to da je SOC i u prethodnim godinama bio diskriminisan u odnosu na sve druge pravne i fizičke osobe kojima je dostupno pravo na privremeno zauzimanje pomenutog trga.

Smjernice za djelovanje

1. Jasno definisati da se zakoni/odredbe o privremenom korištenju javnog prostora (npr. Zakon o privremenom korištenju javnih površina na području KS) ne mogu odnositi na mirna okupljanja građana_ki i udruženja građana_ki BiH i da se ovakva javna okupljanja na javnom prostoru ne mogu uslovljavati saglasnošću institucija/drugih pravnih lica koja taj javni prostor koriste

2. Unaprijediti postojeće kantonalno zakonodavstvo da bi se jasno definisale razlike između zaštite prava na slobodu okupljanja građana_ ki i komercijalnih javnih skupova i manifestacija, te onemogućilo prebacivanje odgovornosti za osiguravanje događaja s nadležnih institucija unutrašnjih poslova na privatne agencije, čiji angažman predstavlja dodatno finansijsko opterećenje organizatorima_cama neprofitnih skupova
3. Donijeti jedinstven zakon na nivou FBiH koji reguliše oblast javnog okupljanja jednako za sve kantone, jer za to ne postoje ustavne prepreke, te harmonizovati rješenja na svim nivoima vlasti kako bi se svima osiguralo jednako uživanje ustavnog prava na teritoriji cijele BiH. Jedinstveni zakon na nivou FBiH trebao bi sadržavati sljedeća rješenja, odnosno morao bi počivati na ovim principima:
 - Zakon mora počivati na obavezi vlasti da zaštiti sve vrste okupljanja, dok god su one mirnog karaktera i na principu proporcionalnosti koji bi se trebao dalje normirati tako da svako ograničenje ili zabrana okupljanja budu srazmjerni i utemeljeni na valjanim i opravdanim osnovama, npr. posebno to vezati za lokacijska ograničenja/zabrane, uz generalnu odredbu koja daje mogućnost zabrane samo na onim mjestima koja predstavljaju stvarnu i neposrednu opasnost po zdravlje i sigurnost većeg broja osoba i imovine uz poštovanje principa proporcionalnosti
 - Predvidjeti da su zabrane okupljanja moguće u strogo limitiranom broju slučajeva, tj. samo onda kada postoji stvarna opasnost, te izbjeći poimenično navođenje mjesta uz koja su posebno moguće zabrane (dosljedna primjena principa proporcionalnosti)
 - Predvidjeti efikasan i djelotvoran postupak pravne zaštite, koji će omogućiti preispitivanje odluke kojom se zabranjuje javno okupljanje, naročito u odgovarajućem sudskom postupku koji mora biti hitnog karaktera
 - Predvidjeti da se javna okupljanja prijavljuju isključivo organima unutrašnjih poslova, kako bi se pojednostavila procedura prijave skupova i napustio mehanizam traženja prethodnog odobrenja drugih nadležnih organa u situacijama kada okupljanje zahvata površinu puta ili javni prostor ispred institucija/drugih pravnih lica.

IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE

Pravni okvir

Međusobni odnosi istospolnih partnera i njihove životne zajednice nisu normirane ni u jednoj administrativnoj jedinici u BiH (FBiH, RS, BD). Na ovaj način LGBTI osobama onemogućeno je da koriste ustavom zagarantovana prava koja se odnose na ličnu slobodu i sigurnost, na privatni i porodični život, odnosno dom, na zasnivanje porodice, zaštitu stečene imovine ili na slobodu kretanja i prebivališta. Obaveza BiH da reguliše istospolne zajednice proizlazi iz njenog članstva u Vijeću Evrope, ali i presuda Evropskog suda za ljudska prava. Više preporuka Vijeća Evrope nalaže da zemlje članice poštuju privatni i porodični život svake osobe i omoguće sklapanje istospolnih građanskih zajednica izjednačavanjem njihovih prava i obaveza minimalno sa pravima i obavezama heteroseksualnih vanbračnih parova.

Institucionalno djelovanje

Proces analize i davanja prijedloga propisa kojim bi se unaprijedio pravni položaj istospolnih partnera_ki u FBiH traje još od 2018. godine. O samom procesu, njegovim aktivnostima i rezultatima hronološki je izvještavano u prethodnim izdanjima „Rozih izvještaja“ na koje Vas svakako upućujemo. Bitno je naglasiti da je u oktobru 2022. godine Vlada FBiH donijela zaključak kojim je primila k znanju zaključke Interresorne radne grupe, te zadužila Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova da u saradnji sa Federalnim ministarstvom pravde i Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike održi javnu raspravu kako bi se postigao tzv. 'širi konsenzus' po pitanju porodičnog života istospolnih partnera. Dana 09.12.2022. godine održana je javna rasprava uz podršku Evropske komisije i Vijeća Evrope kojoj je prisustvovalo 120 učesnika_ica. Krajem decembra 2022. godine FMUP je dostavio Vladi FBiH izvještaj o sprovedenoj javnoj raspravi, međutim, Vlada FBiH još uvijek nije poduzela konkretne korake da se zaključci tog izvještaja sprovedu. Bitno je naglasiti da postupak reguliranja porodičnog života istospolnih partnera traje već 4 godine i 5 mjeseci. Za taj period su se u FBiH pojavili novi zahtjevi istospolnih partnera_ki, a koji se odnose na pitanja priznavanja roditeljskog staranja i prava djece istospolnih partnera_ki. Zbog toga naglašavamo da budući Zakon koji će regulirati oblast porodičnog života istospolnih partnera_ki mora da sadrži i odredbe koje će se odnositi na djecu, jer je evidentno da već u ovom trenutku postoje opravdani zahtjevi da se i ovo pitanje adekvatno riješi.

Da je nereguliranje istospolnih zajednica veoma problematično, a ujedno i pitanje koje je jednako nužno za LGBTI osobe, kao i za sve druge građane, pokazalo je i SOC-ovo istraživanje iz 2017. godine na ovu temu, gdje su dvije trećine ispitanika_ca navele nemogućnost zaključivanja životnih zajednica kao jako važan problem. Nadalje, činjenica da u istraživanju preko dvije trećine ispitanika_ca živi ili planira živjeti sa partnerom_kom, kao i da bi natpolovična većina njih zaključila istospolno partnerstvo da im je to omogućeno, daje dovoljno jasnu sliku o diskrepanciji između potreba LGBTI osoba, na jednoj, te dosadašnjeg ignoriranja ovog pitanja od strane države, na drugoj strani.²³

Dokumentovani slučajevi

Tokom 2022. godine **SOC-u su se javila dva para s upitima vezanim za istospolna partnerstva/brak**. Jedan upit se odnosio na mogućnost ostvarivanja socio-ekonomskih prava iz vanbračne istospolne zajednice. Drugi upit se odnosio na mogućnost razvoda istospolnog braka zaključenog u inostranstvu nakon što su se partnerice vratile da žive u BiH. Osim mogućnosti razvoda braka, upit se odnosio i na mogućnost priznavanja rodnog lista djeteta začeto medicinski potpomognutom oplodnjom u inostranstvu. Naime, u rodnom listu iz inostranstva su kao roditelji navedena lica istog spola (roditelj 1 i roditelj 2). Domaći organ je odbio zahtjev za upis činjenice rođenja djeteta i državljanstva zbog toga što prema Porodičnom zakonu FBiH ne postoji mogućnost da dvije/dva majke/oca budu roditelji djeteta. Ovakvo rješavanje uticalo je na onemogućavanje djetetu istospolnih partnera_ki da dobije državljanstvo BiH.

Trenutno su na sudovima u BiH, prema saznanjima SOC-a, aktivna tri predmeta²⁴ LGBTI osoba koje traže prava koja direktno proizilaze iz pitanja istospolnih životnih zajednica i porodičnog života. Odnose se na nasljedstvo, priznavanje istospolnog partnerstva sklopljenog u inostranstvu i priznavanje državljanstva djetetu istospolnih roditelja. Ovo su samo tri primjera u koja je SOC direktno uključen, a koja se tiču životnih pitanja u potpunosti uređenih za sve druge građane_ke BiH, osim za LGBTI osobe.

23 Numanović, A. (2017., Brojevi koji ravnopravnost znače 2: Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. Str. 65

24 Imena i detalji poznati SOC-u.

Smjernice za djelovanje

1. Ubrzati postojeće procedure donošenja zakona u FBiH uz proširivanje obima prava i na pitanja koja se odnose na djecu u istospolnim partnerskim zajednicama. Inicirati zakonodavne procese za donošenje zakonskog rješenja o istospolnim partnerstvima i u RS-u i BD-u kako bi istospolni parovi imali jednak tretman po ovom pitanju na cijeloj teritoriji BiH (u skladu sa aktivnosti 2.1 Akcionog plana).

V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA

Pravni okvir

Postupak upisa promjene spola u matičnim knjigama i ličnim dokumentima u administrativno-teritorijalnim jedinicama Bosne i Hercegovine (entiteti, kantoni, Distrikt) je neefikasan, nedorečen, potencijalno degradirajući za transrodne osobe i ne poštuje prava na samoodređenje, privatnost i tjelesni integritet transrodnih osoba.

Iz važećih pravnih propisa u BiH nije jasno da li se pravna promjena oznake spola uvjetuje prolaskom 'potpune' ili 'djelimične' (medicinske) prilagodbe spola. Naime, niti jednim zakonom ili podzakonskim aktom u entitetima i Distriktu nije definirano šta jeste **promjena spola** koju je izvršila zdravstvena ustanova, šta to čini **medicinsku dokumentaciju** kojom se ona dokazuje, niti je definirana **zdravstvena ustanova** koja bi vršila tumačenje iste. Također, život u drugom rodnom identitetu nije prepoznat kao osnov za upravne postupke promjene spola.

Iz dosadašnje prakse i nedostatka pravne regulacije promjene spola moguće je zaključiti da se postupci promjene spola u ličnim dokumentima mogu sprovesti tek nakon izvršene 'potpune' medicinske prilagodbe spola, što podrazumijeva operacije prilagodbe primarnih i sekundarnih spolnih obilježja, što često uključuje sterilizaciju trans osoba, tj. oduzimanje reproduktivnih funkcija.

Prilagodbu spola (hormonska terapija, operativni zahvati) trans osobe mogu obaviti isključivo u inostranstvu, jer medicinske ustanove u BiH nemaju osoblje obučeno da pruži podršku osobama u procesu tranzicije. Troškove medicinskog procesa tranzicije, koje snose same trans osobe, zvanični sistem zdravstvenog osiguranja ne refundira, što dodatno produžava proces tranzicije i povećava finansijske troškove.

Primjer **negativne zakonodavne prakse** jeste da je Skupština Republike Srpske u septembru 2022. godine usvojila novi Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju koji je definirao *dijagnostiku i liječenje seksualne disfunkcije ili seksualne neadekvatnosti, uključujući impotenciju, zdravstvene usluge, lijekove i medicinska sredstva koja se odnose za promjenu pola i reverzija prethodne dobrovoljne hirurške sterilizacije* kao postupke koji se neće finansirati iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja. Ovom zakonskom intervencijom prilagodba spola je postala još nedostupnija trans osobama i jasno je da je zakonodavac tretira kao estetske zahvate, a ne kao nužnu zdravstvenu uslugu. Problem predstavlja i

nejasnoća samog termina 'promjena spola', jer nije definirano šta podrazumijeva, tj. koji sve medicinski postupci spadaju pod promjenu spola.

Institucionalno djelovanje

Glede pravnog priznavanja rodnog identiteta i medicinske prilagodbe spola u proteklom periodu nisu poduzete jasne institucionalne aktivnosti.

Niti jedna od planiranih mjera i aktivnosti iz GAP-a KS za period od 2019. do 2022. godine nije sprovedena. Radi se o sljedećim mjerama: izrada vodiča za zdravstvene radnike_ice o tome kako da se na najbolji način postupa sa transrodnim i interspolnim osobama, te usvajanje pravilnika o prilagodbi spola u medicinskim institucijama u Kantonu Sarajevo.

Tokom 2022. godine usvojen je Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2023. koji, u okviru postavljenih strateških ciljeva, prepoznaje da treba poboljšati socijalnu inkluziju transrodnih osoba koje su posebno marginalizirane. Niti jedna od planiranih aktivnosti do momenta pisanja Izvještaja nije implementirana:

- analiza i promocija postojećih modaliteta promjene spola za državljane_ice BiH (medicinski i administrativni aspekti);
- obuka profesionalaca_ica u oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja, socijalne zaštite, rada i zapošljavanja o pravima i slobodama LGBTI osoba.

Kada je riječ o procesu usvajanja GAP-ova, tokom 2022. godine usvojen je GAP Unsko-sanskog kantona. **GAP USK sadrži mjere koje se, između ostalog, odnose na unapređenje položaja trans osoba:** izrada vodiča za zdravstvene radnike_ice o postupanju s transrodnim i interspolnim osobama.

Tokom 2022. godine jedna trans osoba iz Tuzlanskog kantona je tražila od MUP-a TK informacije o tome koju obaveznu medicinsku dokumentaciju je stranka dužna priložiti u upravnom postupku promjene oznake spola u ličnom dokumentu. Ovaj zahtjev je bio korak koji bi pomogao trans osobama u smislu jačanja pravne sigurnosti budućih procesa promjene oznake spola. MUP TK nije imao jasan odgovor, te je tražio mišljenje Ministarstva zdravstva TK, u čijoj je nadležnosti ovo pitanje. Ministarstvo zdravstva je tražilo mišljenje/uputstvo od Federalnog ministarstva zdravstva, s obzirom na to da kantoni nisu regulisali ovo pitanje - koja medicinska dokumentacija se prilaže, te koja zdravstvena ustanova je mjerodavna da utvrdi činjenicu promjene spola. MZ TK je istovremeno uputilo inicijativu FMZ-u za donošenje podzakonskog propisa u cilju uspostavljanja jasne procedure u identičnim slučajevima i jedoobraznog postupanja organa uprave na teritoriji Federacije BiH.

Također, trans osoba iz Republike Srpske je tokom 2022. godine podnijela zahtjev Fondu zdravstvenog osiguranja RS za upućivanje na liječenje u Republiku Srbiju i pokrivanje troškova operativnog zahvata - faloplastike. Kako je zahtjev odbijen u prvom i drugom stepenu upravnog rješavanja, predmet je došao do upravnog spora pred Okružnim sudom u Banjoj Luci. Sud je u decembru 2022. donio odluku kojom se poništavaju prethodno prvostepeno i drugostepeno rješenje, te naložio da FZO bolje razmotri i obrazloži predmet.

U Federaciji BiH je jedna transrodna osoba pokrenula postupak promjene oznake spola. Do momenta izdavanja Izvještaja, predmet je u procesu sudskog odlučivanja u upravnom sporu, jer su se nadležni MUP i općina oglasili nenadležnima za rješavanje po zahtjevu stranke.

Pozitivan primjer postupanja institucija u Republici Srpskoj je refundacija troškova nabavke hormona transrodnoj osobi čije je prebivalište u RS-u. U pitanju je hormon koji se ne nalazi na Listi lijekova FZO RS, te je odobreno finansiranje njegove kupovine za trans osobu kojoj je to nužna terapija u procesu prilagodbe spola.

Društvena stvarnost

SOC je u toku 2021. i 2022. godine sprovodio projekat koji je bio usmjeren na **adekvatno regulisanje pravne promjene spola u Bosni i Hercegovini**, kao i na **pokrivanje troškova prilagodbe spola sistemom zdravstvenog osiguranja u BiH**.

Projektne aktivnosti su uključivale zagovaranje usvajanja zakonskih rješenja koja će sistematski i sveobuhvatno regulisati proceduru promjene oznake spola u ličnim dokumentima i jedinstveni matični broj na osnovu vlastitog zahtjeva i prava na samoodređenje, bez zahtjeva za prethodnom bilo kakvom medicinskom intervencijom. Na ovim pitanjima su zajedno radili SOC, **zagovaračka grupa trans osoba i njihovih roditelja**, te nadležne institucije u oblasti zdravstva i unutrašnjih poslova. S tim u vezi, napravljen je prijedlog javnih politika za uključivanje trans osoba u sistem zdravstvene zaštite entiteta i Distrikta. Paralelno s ovim, SOC je u saradnji sa institucijama razvio modele pokrivanja troškova prilagodbe spola u sistemu zdravstvenog osiguranja. Također, radilo se na jačanju znanja i kapaciteta relevantnih institucija za sprovođenje trenutnih zakonskih rješenja u korist ljudskih prava i ravnopravnosti transrodnih osoba. Krajem 2022. godine je snimljena i objavljena **online edukacija** na temu zdravstvene zaštite transrodnih osoba (medicinske prilagodbe spola), u saradnji sa Pharma Press d.o.o. i online platformom za doedukacije i stručna

usavršavanja liječnika_ca u BiH, **E-medikacija**. Doktori_ce medicine iz BiH će do marta 2023. godine imati priliku pogledati/poslušati doeadukaciju na temu „Medicinski aspekti trans inkluzivne zdravstvene zaštite - prilagodbe spola“.

Jedan od rezultata koji je proizašao iz projekta, tj. saradnje SOC-a sa relevantnim institucijama u oblasti zdravstva (kroz zagovaračke sastanke) jeste poziv Ljekarske/Liječničke komore Federacije BiH za pisanje stručnog rada i držanje predavanja na **Kongresu „Medicinsko pravo“** koji se održao u Tuzli, u novembru 2022. godine. SOC je predstavio rad na temu „Između prava i medicine: Pravno-medicinski aspekti transrodne i interspolne inkluzivne zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini“²⁵.

Dokumentovani slučajevi

SOC, putem servisa pravnog savjetovanja, prima upite LGBTI osoba o njihovim ljudskim pravima. **Tokom 2022. godine javilo se 12 trans osoba sa različitim upitima vezanim za njihov rodni identitet.** Tri osobe su tražile informacije o mogućnostima započinjanja tranzicije (medicinske prilagodbe spola), te o senzibiliziranim medicinskim stručnjacima_kinjama u BiH. Dvije osobe je zanimalo kako izvršiti refundaciju troškova prilagodbe spola, dok je jedna osoba dobila refundaciju nabavke lijeka od strane zdravstvenog osiguranja u Republici Srpskoj. Jedna trans osoba se javila sa upitom za pomoć u prikupljanju sredstava za operativni zahvat prilagodbe spola. Dvije trans osobe zanimale su se za mogućnosti pravne promjene (oznake) spola u ličnim dokumentima, a također, dvije osobe je zanimala i procedura promjene ličnog imena.

Smjernice za djelovanje

1. Neophodno je da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da se donesu zakoni i drugi propisi koji će na sistematski i sveobuhvatan način regulisati proceduru promjene oznake spola u ličnim dokumentima i jedinstvenog matičnog broja na osnovu vlastitog zahtjeva trans osobe i prava na samoodređenje, bez zahtjeva za prethodnom bilo kakvom medicinskom intervencijom
2. Potrebno je zakonom ili podzakonskim aktom u entitetima i Distriktu definisati šta jeste **promjena spola** koju je izvršila zdravstvena ustanova, šta to čini medicinsku dokumentaciju kojom se dokazuje prilagodba spola i zdravstvenu ustanovu koja bi vršila tumačenje iste

²⁵ Kongres Ljekarske komore FBiH sa međunarodnim učesćem, 2022. godina, <http://kongres.fmcbih.ba/bs/agenda/>

3. KS, kao i drugi kantoni, treba da implementiraju aktivnosti i ciljeve iz GAP-a koji se odnose na transrodne i interspolne osobe
4. KS i drugi kantoni trebaju voditi računa o tome da zdravstveni radnici i radnice pružaju rodno senzitivne zdravstvene usluge i usluge osiguranja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja trans osobama
5. BiH treba implementirati mjere definisane Akcionim planom za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2023. koje se tiču medicinskih i pravnih aspekata prilagodbe spola
6. Usvojiti i sprovesti zakone i/ili podzakonske akte u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt), kojima bi se definisale dužnosti medicinskih institucija da uspostave timove, opreme zdravstvene ustanove i obuče stručnjake_inje koji_e bi mogli_e pratiti proces i voditi medicinske procedure prilagodbe spola u BiH, kao i obaveze zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja
7. Neophodno je kontinuirano i sistematično edukovati bh. medicinske stručnjake_inje i zdravstvene radnike_ce u granama psihologije, psihijatrije, endokrinologije, ginekologije, urologije, plastične, rekonstruktivne i estetske hirurgije o adekvatnom, trans-inkluzivnom i trans-specifičnom pružanju usluga i podrške trans osobama u procesu tranzicije.

VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA

Pravni okvir

BiH je eksplicitno zaštitila interpolne osobe u svom antidiskriminacijskom zakonodavstvu zabranom diskriminacije na osnovu spolnih karakteristika.

Međutim, još uvijek nisu uspostavljene jasne medicinske smjernice i procedure o tome kako treba postupati u različitim slučajevima interpolnosti, koje bi važile za sve medicinske ustanove u BiH i spriječile tzv. medicinsku normalizaciju spola, odnosno medicinske i hirurške tretmane vođene isključivo potrebom estetskog prilagođavanja izgleda djeteta i njegovih spolnih karakteristika muškom ili ženskom spolu, odmah po rođenju, bez obzira na to što zdravlje djeteta nije ugroženo. Veliki broj interpolnih osoba, ali i medicinskih stručnjaka_inja zauzelo je stav da je sve estetske medicinske zahvate potrebno odložiti do momenta kada dijete može dati svoju informisanu saglasnost.²⁶

Institucionalno djelovanje

Do momenta pisanja Izvještaja nije kreiran vodič za zdravstvene radnike_ce o tome kako da se na najbolji način postupa sa transrodnim i interpolnim osobama, niti su napravljeni koraci za regulaciju medicinskih i pravnih postupaka u slučaju interpolnosti.

Tokom 2022. godine usvojen je GAP Unsko-sanskog kantona. **GAP USK sadrži mjere koje se, između ostalog, odnose na unapređenje položaja interpolnih osoba:** izrada vodiča za zdravstvene radnike_ce o postupanju s transrodnim i interpolnim osobama.

SOC je u proteklom periodu tražio **informacije od matičnih ureda općina** širom BiH s namjerom da utvrdi **procedure upisa spola novorođene interpolne djece**. Niti jedna općina/grad (od ukupno kontaktiranih 22) nije imala slučajeve u kojima nije bilo moguće upisati spol djeteta kao 'muški' ili 'ženski'. Općine/gradovi navode da zdravstvene ustanove u kojima se obavlja porođaj nisu dostavile informacije o rođenju interpolne djece u periodu od proteklih pet godina (2017-2021.), tj. da su kroz obrasce zdravstvenih ustanova evidentirane isključivo bebe muškog i ženskog spola. Osim toga, općine/gradovi su naveli da im se, do momenta prikupljanja podataka za ovaj Izvještaj, u radu nije pojavio predmet u kojem moraju prolongirati zakonski rok za upis ličnih

²⁶ Za više informacija o ovoj temi osvrnuti se na ranije Izvještaje, posebno poglavlje VI, „Ljudska prava interpolnih osoba“.

podataka djeteta, uključujući i spol. Dodatno, neke općine/gradovi su naglasili da nemaju nikakve posebne smjernice/protokol za postupanje sa interseksualnom novorođenčadi, te da bi za donošenje takvih propisa bio nadležan FMUP.

Društvena stvarnost

Zbog nedostatka istraživanja i analize stanja ljudskih prava interseksualnih osoba u bh. zdravstvenom i pravnom sistemu SOC je 2020. godine objavio **istraživanje o pravima interseksualne djece u zdravstvenom sistemu BiH**²⁷.

Analiza odgovora zdravstvenih institucija i ustanova (ministarstva zdravstva, zavoda zdravstvenog osiguranja, kliničkih centara) pokazuje da u BiH pojam 'interseksualnost' nije razumljiv medicinskim stručnjacima_kinjama, da ne postoje evidencije o broju djece rođene sa interseksualnim karakteristikama, niti jasne medicinski uspostavljene procedure/smjernice za postupanje u slučajevima interseksualnosti, a nejasno je i na koji način su roditelji/staratelji interseksualne djece upoznati sa rizicima određenih medicinskih tretmana.

Istraživanje, a posebno manjak saradnje nadležnih zdravstvenih ustanova sa SOC-om u njegovom sprovođenju istraživanja, otvorilo je pitanje u kojoj mjeri i kako se osigurava princip najboljeg interesa djeteta, odnosno pravo djeteta na tjelesni integritet tokom medicinskog tretmana. Nejasno je i upitno šta se dešava kada se interseksualnost otkrije u kasnijoj fazi razvoja djeteta (adolescencija), te u kojoj su fazi i koliko adolescenti uključeni u donošenje odluka koje se tiču njihovog tjelesnog integriteta. Ostali su nepojašnjeni načini pružanja psihološke podrške interseksualnoj djeci i njihovim roditeljima. Još jedan od zaključaka istraživanja je da medicinsko osoblje nije na adekvatan način edukovano o svim aspektima postupanja sa interseksualnom djecom/osobama.

Smjernice za djelovanje

1. Neophodno je ostvariti saradnju organizacija civilnog društva sa medicinskim ustanovama i stručnjacima_kinjama, te nastaviti rad na informisanju i senzibilizaciji u vezi sa problemima interseksualnih osoba, uz revidiranje medicinskih klasifikacija i izbacivanje iz upotrebe zastarjelih i uvredljivih pojmova poput 'hermafrodit' i 'pseudohermafrodit'

27 Burić, V. (2020). Tijela koja nadilaze binarnost 2: Istraživanje o pravima interseksualne djece u zdravstvenom sistemu Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar (Dostupno na: <https://soc.ba/tijela-koja-nadilaze-binarnost-2-istraživanje-o-pravima-interseksualne-djece-u-zdravstvenom-sistemu-bosne-i-hercegovine/>)

2. KS, kao i drugi kantoni koji su ih usvojili, trebaju implementirati aktivnosti iz GAP-a koje podrazumijevaju uspostavljanje jasnih smjernica zdravstvenim radnicima_cama o adekvatnom postupanju sa transrodnim i interspolnim osobama u BiH, te implementirati pravnu regulaciju medicinskih i pravnih postupaka u slučaju interspolnosti
3. KS i sve administrativno-političke jedinice u BiH trebaju voditi računa o tome da zdravstveni_e radnici_ce pružaju rodno senzitivne zdravstvene usluge i usluge osiguranja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja interspolnim osobama kao i svim drugim grupama/osobama
4. Potrebno je omogućiti transparentno i dostupno informisanje o procedurama i medicinskom tretmanu u slučaju rođenja interspolnih osoba i zabranu medicinski nepotrebnih hirurških zahvata i medicinskih tretmana normalizacije spola u zdravstvenim ustanovama nad interspolnim osobama bez pune i informisane saglasnosti same osobe, do trenutka kada one ne budu mogle shvatiti njihov značaj i posljedice, izuzev u situacijama kada objektivne okolnosti iziskuju hitne medicinske intervencije, što treba biti jasno definisano u procedurama
5. S ciljem definisanja jasnijeg načina postupanja sa interspolnom djecom/osobama, definisanja njihovih prava, obaveza i odgovornosti, ministarstva zdravstva trebaju kreirati procedure/smjernice o postupanju koje će zdravstveni radnici i radnice biti dužni primjenjivati
6. Ministarstva zdravstva trebaju sačiniti plan obuke zdravstvenih radnika i radnica na temu zaštite ljudskih prava interspolnih osoba u zdravstvenom sistemu, te u saradnji s nevladinim organizacijama, koje se bave ovim pitanjima, sprovesti njihove obuke u skladu sa najvišim svjetskim standardima u području zdravlja trans, interspolnih i rodno varijantnih osoba
7. Klinički centri u BiH trebaju sistemski i kontinuirano vršiti edukaciju i senzibilizaciju medicinskog osoblja koje je uključeno u medicinski tretman interspolne djece
8. Obezbijediti kontinuirano uključivanje državnih organa (ministarstava zdravstva) i državnih tijela nadležnih za zaštitu ljudskih prava (ombudsmena) u zaštitu ljudskih prava, samoodređenja i tjelesnog integriteta interspolnih osoba.

VII AZIL

Pravni okvir

Pravni okvir je u velikoj mjeri usklađen sa standardima Evropske unije. Zakon o azilu i Zakon o strancima, usvojeni 2015. odnosno 2016. godine, u najvećem dijelu preuzeli su odredbe relevantnih direktiva EU. Ipak, izostavljena je odredba koja navodi SORI kao specifičnost određene društvene grupe, te kao osnovu progona i traženja azila. Istospolne zajednice, također, nisu prepoznate kao osnova za dobijanje privremenog boravka u BiH, niti ih Zakon prepoznaje u odredbama koje se odnose na spajanje porodice²⁸.

Društvena stvarnost

Iako je, prema propisima mnogih država EU, BiH označena kao 'sigurna treća država porijekla', **LGBTI osobe se i dalje odlučuju na odlazak iz BiH i traženje zaštite od progona zbog SORI**, u države EU i Sjeverne Amerike. Sigurna treća država porijekla pravna je pretpostavka da postoji određeni nivo funkcionalnosti institucija, vladavine prava, zakonskih mehanizama za zaštitu građana od bilo kojih vrsta progona, pa tako i na osnovu SORISK u toj državi.

LGBTI osobe iz BiH na traženje azila odlučuju se zbog psihičkih poteškoća, psihičkog i fizičkog nasilja, diskriminacije pri zapošljavanju i odbacivanja društva, što trpe zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Pored toga, **BiH u proteklim godinama predstavlja rutu koju osobe u pokretu, iz zemalja Bliskog istoka, dijelova Afrike, te Pakistana, Afganistana i drugih država, prelaze na putu do zemalja EU. Među migrantskom populacijom prisutan je i određeni broj LGBTI osoba.**

Do sada su u BiH zabilježeni primjeri osoba u pokretu koje pripadaju LGBTI populaciji. Najveći dio njih u tranzitu je kroz BiH, a samo mali broj odlučuje da se zadrži. Problemi s kojima se suočavaju odnose se na smještaj, pravnu podršku i informisanje, te stigmatizaciju i nasilje koje, kao posebno ranjiva skupina, doživljavaju od drugih osoba u pokretu. Upravo iz tih razloga SOC-u su se javljale LGBTI osobe u pokretu koje su tražile pomoć, najviše za smještaj, želeći da izbjegnu predviđene smještaje u kampovima.

²⁸ Za više informacija o ovoj temi osvrnuti se na „Rozi izvještaj“ iz 2018. godine, poglavlje VII, „Azil“

Agresija Rusije na Ukrajinu, koja je počela u februaru 2022. godine, uticala je, između ostalog, i na to da se na balkanskoj ruti kretanja izbjeglica pojave i LGBTI tražitelji_ice azila iz Rusije i Ukrajine. Ove osobe, posebno one sa ruskim državljanstvom, u najvećem broju su prisutne u susjednoj Republici Srbiji, zbog nepostojanja restrikcija za ulazak u susjednu državu. Određeni broj osoba koje traže azil na osnovu SORISK iz Rusije su se u zadnje vrijeme pojavile i u BiH, a što će svakako biti predmetom narednih izvještavanja.

Dokumentovani slučajevi

Tokom 2022. godine SOC je zaprimio 10 upita LGBTI osoba o mogućnostima dobijanja azila za sebe i/ili svoje partnere_ke u zemljama EU ili SAD-a i Kanade. Od 10 upita, 4 su predstavljala samo raspitivanje o mogućnostima dobijanja azila. Dodatna 4 upita su se odnosila na molbu za dostavljanje Pisma podrške BiH državljanima_kama koji se već nalaze u inostranstvu, a planiraju ili su započeli proces ishodaženja azila na osnovu SORI. Jedan upit je podnio strani državljanin koji je tražio podršku SOC-a u procesu dobijanja azila u BiH na osnovu seksualne orijentacije. Zadnji upit se odnosio na osobu kojoj je bio potreban privremeni smještaj u BiH.

Od Udruženja „Vaša prava“ iz Sarajeva smo dodatno dobili sljedeće informacije koje se odnose na 2022. godinu:

- dva lica, sa državljanstvom Kube, koje je Udruženje zastupalo, pristupili su postupku registracije tražitelja azila pred Ministarstvom sigurnosti BiH (napustili BiH)
- jedno lice, sa državljanstvom Sijera Leone, iskazalo je namjeru za podnošenje zahtjeva za azil, ali je u međuvremenu napustilo BiH, te nije registrovano pred Ministarstvom kao tražitelj azila
- za jedno lice iz Irana je donesena pozitivna odluka Ministarstva sigurnosti kojom se licu usvaja zahtjev za azil i priznaje status supsidijarne zaštite (napustilo BiH). S obzirom da lice nije bilo saglasno sa pokretanjem postupka pred Sudom BiH, zadržalo je status supsidijarne zaštite koji je prvobitno i dodijeljen
- za jedno lice, sa državljanstvom Maroka, Udruženje je asistiralo u pogledu omogućavanja ponovnog pristupa postupku azila s obzirom na to da mu je postupak bio obustavljen. Nakon poduzetih radnji, licu je omogućen pristup postupku azila, te je nastavilo sa uživanjem statusa tražitelja azila. Lice je, također, napustilo BiH.

Kako iz pomenutih slučajeva proizilazi, sva lica su u međuvremenu napustila BiH, čime je prekinut kontakt sa Udruženjem „Vaša prava“.

Od Danish Refugee Council u BiH smo, također, dobili informacije da su tokom 2022. godine saradivali sa 5 LGBTI osoba, međutim, samo jedna osoba je ušla u postupak traženja azila u BiH (prvogostepeni, drugogostepeni i sudski postupak, ali bezuspješno, jer osoba nije uspjela da dokaže potencijalnu konkretnu i stvarnu ugroženost na osnovu SORI u zemlji porijekla). Ostale osobe su bile registrovane (izražena namjera da se traži azil), jer je to preduslov za korištenje usluga kampa, ali nisu dalje ulazile u zvaničnu proceduru, već su planirale da svoja prava ostvare u nekoj od zemalja EU.

Godina traženja savjeta i osnov za traženje azila	2020.	2021.	2022.	UKUPNO
Seksualna orijentacija	3	3	9	15
Rodni identitet	2	1	1	4
Ukupan broj slučajeva	5	4	10	19

Tabela 7. Podaci SOC-a o slučajevima traženja pomoći u procesu dobijanja azila

Neobezbjeđivanje sigurnog smještaja za LGBTI osobe kao izrazito ranjive u ovoj situaciji, kao i neosiguravanje jasnih, razumljivih uputa o tome kako pokrenuti administrativnu proceduru traženja azila pokazalo se kao najveći problem za sve LGBTI osobe koje žele da traže azil u BiH.

Smjernice za djelovanje

1. Izmijeniti Zakon o azilu BiH tako da se spol i SORISK eksplicitno navedu kao osnove za traženje azila i mogući razlozi proganjanja
2. Zakonom o strancima prepoznati istospolne zajednice, odnosno spajanje porodice kao osnovu za dodjeljivanje privremenog boravka partnerima_kama bh. građana_ki
3. Sprovesti aktivnost broj 2.3, Donošenje smjernica za postupanje u slučajevima LGBTI osoba kao tražilaca azila i obuka službenika_ca, iz Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024.
4. Osigurati dostojanstven i efikasan tretman, te siguran smještaj za LGBTI tražitelje_ice azila u BiH, posebno uzimajući u obzir činjenicu da pripadaju izrazito ranjivoj skupini podložnoj nasilju u prihvatnim centrima
5. Izmijeniti i dopuniti Pravilnik o sadržaju, načinu vođenja i korištenja službenih evidencija o strancima (Službeni glasnik BiH, broj 51/16) na način da Sektor za azil Ministarstva sigurnosti BiH vodi evidencije tražitelja_ica azila i na osnovu SORI.

VIII SOCIO-EKONOMSKI POLOŽAJ LGBTI OSOBA

Institucionalno djelovanje

Oblastima obrazovanja, stanovanja, rada i zapošljavanja u kontekstu prava LGBTI osoba još uvijek se većina nadležnih institucija u BiH ne bavi, bilo na nivou istraživanja i mapiranja potreba, zakonskih i izmjena javnih politika ili dosljedne primjene trenutnih zakonskih rješenja, politika i mjera.

Međutim, **inicijalni naponi u ovim oblastima našli su svoje mjesto u Akcionom planu za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH 2021-2024**²⁹, na državnom nivou koji je usvojen u julu 2022. godine. Akcioni plan je suštinski strateški dokument koji se u velikoj mjeri fokusira na pitanja borbe protiv diskriminacije u svim sferama društva, prije svega, davanjem preporuka putem obuka nosilaca pravosudnih funkcija o diskriminaciji, obuka profesionalaca_ki iz zdravstvene zaštite, razvijanja kapaciteta relevantnih institucija, ali i nizom proaktivnih mjera namijenjenih podizanju svijesti šire javnosti i relevantnih predstavnika_ca javnih organa o diskriminaciji.

Akcioni plan zasnovan je na standardima ljudskih prava i oblastima iz dodatka Preporuke CM/Rec(2010)5, te daje pregled mjera koje bi se trebale poduzeti kako bi se osigurala ljudska prava LGBTI osoba. Preporuka CM/Rec(2010)5 sadrži veći broj sugestija vezanih za oblasti: pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja, a posebno od 'zločina iz mržnje' i drugih mržnjom motiviranih incidenata i 'govora mržnje'; sloboda udruživanja; sloboda izražavanja i mirnog okupljanja; pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života; zapošljavanje; obrazovanje; zdravstvena zaštita; stanovanje; sport; pravo na traženje azila; nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava; diskriminacija po više osnova.

Zajedničko za svaku od ovih oblasti jeste to da sadrži odredbe koje su zasnovane na ključnim obavezama koje proizlaze iz sporazuma o oblasti ljudskih prava za države članice. Zbog toga, u većini preporuka se govori o potrebi da se: osiguraju strukturalne promjene u skladu sa ustavnim uređenjem BiH (donesu odgovarajući zakoni, politike ili uspostave nadležnosti institucija), unaprijedi proces primjene prava (podrška u sprovođenju zakona, primjenjivanje pristupa koji je zasnovan na ljudskim pravima), te da se osigura dosljedno djelovanje (praćenje stanja i prikupljanje podataka).

Više o Akcionom planu u poglavlju I – „Ravnopravnost i suzbijanje diskriminacije“

²⁹ Za više informacija o institucijama koje su izrađivale Akcioni plan, kao i o samom procesu izrade, preporučujemo poglavlje „Dobre prakse – Napredak u procesu usvajanja Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini“.

Kako bismo dobili kompletnu sliku o životu LGBTI osoba u BiH i doprinijeli njihovoj inkluziji i prihvatanju, SOC je sproveo istraživanje o njihovom socio-ekonomskom položaju, o kojem do sada nisu postojali relevantni podaci. Oblasti koje su bile u fokusu istraživanja su položaj LGBTI osoba u obrazovnom sistemu, mogućnosti zapošljavanja na tržištu rada, socio-ekonomska pozadina, diskriminacija i drugi faktori koji ih ograničavaju u pronalasku stabilnog zaposlenja.

Istraživanje³⁰ je pokazalo da:

- 38% LGBTI osoba koje su se out-ovale tokom obrazovanja primijetilo je promjenu odnosa nakon out-ovanja kod kolega_ica i nastavnog osoblja
- 5% LGBTI osoba prijavilo je diskriminaciju u obrazovanju
- 81% LGBTI osoba smatra da nastavno osoblje nije dovoljno senzibilizirano
- za 20% opšte populacije predstavlja problem da osobe za koje se zna da su LGBTI budu dio kadra/osoblja obrazovnih institucija
- 16% LGBTI osoba radi u 'sivoj ekonomiji', dok 56% ima iskustvo rada legalno i ilegalno
- 44% LGBTI osoba doživjelo je da na razgovorima za posao budu postavljena pitanja o ličnom životu
- 17% opšte populacije smetalo bi da rade s LGBTI osobama
- 73% opšte populacije nikada nije radilo s LGBTI osobama
- 42% LGBTI osoba nije se out-ovalo na radnom mjestu, od čega 40% zbog straha za vlastitu sigurnost
- 52% LGBTI osobe koje su se out-ovale na poslu doživjele su neumjesne komentare radne sredine o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu
- 18% LGBTI osoba imalo je probleme prilikom iznajmljivanja stambenog prostora
- 18% LGBTI osoba izbačeno je iz iznajmljenog stambenog prostora.³¹

30 Detaljni rezultati i analize istraživanja predstavljeni su u publikaciji „Socio-ekonomski položaj lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini“, dostupno na <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2021/06/Socio-ekonomski-položaj-LGBTI-osoba-u-BiH-web.pdf>.

31 Vidi: Gačanica, L. (2021). Socio-ekonomski položaj lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Smjernice za djelovanje

1. Uključiti teme koje obrađuju rodnu ravnopravnost, sa posebnom sekcijom o SORISK, u nastavne planove i programe relevantnih predmeta, počevši od osnovnog obrazovanja
2. Obraditi pitanja spola, roda i seksualnosti na časovima odjeljske zajednice
3. Izraditi smjernice/priručnik za nastavno osoblje za sprečavanje homofobije/transfobije i osiguranje adekvatne podrške za LGBTI učenike_ice
4. Osigurati senzibilizirane psihologe_inje i pedagoge_ice koji_e bi mogli_e pružiti psihološku pomoć LGBTI učenicima_cama u osnovnim i srednjim školama
5. Proširiti članove Zakona o radu FBiH, RS-a i BD-a, te uz zabranu pitanja o trudnoći prilikom zapošljavanja, uvesti zabranu postavljanja pitanja o seksualnoj orijentaciji, spolnim oznakama i rodnom identitetu
6. Obezbijediti pravnu pomoć za LGBTI osobe koje dožive povredu radnih prava ili diskriminaciju na radu ili prilikom zapošljavanja
7. Raditi na unapređenju sudskih, upravnih i inspeksijskih postupaka u slučaju zaštite ili ostvarivanja prava LGBTI osoba iz oblasti rada kontinuiranom saradnjom i edukacijom
8. Poboljšati sigurnost LGBTI osoba na radnim mjestima uvođenjem nulte tolerancije na nasilje u internim politikama i sankcijama
9. Uspostaviti programe za unapređenje porodičnih odnosa i smanjenje beskućništva LGBTI mladih, kao i programe zaštite od nasilja u porodici, te osnovati sigurne kuće za LGBTI žrtve nasilja.³²

³² Ibid.

IX AKTIVNOSTI U LOKALNIM ZAJEDNICAMA NA UNAPREĐENJU PRAVA LGBTI OSOBA

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Republici Srpskoj

Vidljivost LGBTI zajednice u Bosni i Hercegovini je sve veća, te se samim tim i problemi homofobije, nasilja i diskriminacije više stavljaju u fokus rada institucija. Sa druge strane, postoji potreba da se na nivou društva desi destigmatizacija i prihvatanje LGBTI zajednice, te je važnost djelovanja organizacija koje se bave zaštitom LGBTI prava u Republici Srpskoj značajna za postizanje promjene svijesti i odnosa prema LGBTI osobama, kako od građana, tako i od strane institucija. Zaštita prava LGBTI osoba je nakon usvajanje Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2024. stavila u fokus sistemsko rješavanje marginalizacije ove grupe građana, te samim tim bi trebalo da se stvori sigurno okruženje gdje će se odgovoriti na potrebe LGBTI zajednice.

Centar za mlade „KVART“ je aktivistička i grassroot organizacija čije je djelovanje zasnovano na beskompromisnom poštovanju univerzalnih ljudskih vrijednosti kao što su mir, nenasilje, demokratija, sloboda, jednakost, poštovanje ljudskih prava, antifašizam i pravda. Djelovanje KVART-a usmjereno je na mlade kao najvitalniji dio društva i najadekvatnije za postizanje pozitivne društvene promjene, sa vizijom društva jednakih i slobodnih i sa misijom borbe protiv svih oblika društvene nepravde i nejednakosti. Tokom rada na različitim strateškim poljima borbe za socijalnu pravdu jedan od važnih strateških ciljeva je osnaživanje i borba za prava LGBTI zajednice.

Centar za mlade „KVART“ kroz različite programe tokom godine organizuje niz aktivnosti i pruža servise podrške koji LGBTI osobama omogućavaju da učestvuju na edukativnim, kreativnim, psihološkim i drugim radionicama stvarajući siguran prostor za izgradnju ličnih kapaciteta i pružanje pomoći i podrške u slučajevima nasilja ili diskriminacije.

Iako se potreba za rad sa LGBTI osobama i unapređenju LGBTI prava u Republici Srpskoj iz godine u godinu povećava, KVART je i dalje jedina organizacija u RS-u koja se strateški i programski bavi pitanjem LGBTI prava. Njegovanjem aktivističkog pristupa u borbi za LGBTI prava KVART je realizovao niz projektnih i neprojektnih aktivnosti kojima se značajno doprinijelo vidljivosti LGBTI osoba u Republici Srpskoj.

Tokom prethodnih godina opremili su siguran dnevni prostor za LGBTI osobe u Prijedoru. U saradnji sa Sarajevskim otvorenim centrom tokom 2021. godine započeta je realizacija zajedničkog projekta pod nazivom „Regionalizacija LGBTI inkluzivne psihosocijalne podrške i pristupa uslugama mentalnog zdravlja u Bosni i Hercegovini“, gdje se radilo na jačanju kapaciteta unutar organizacije za proširivanje i uvođenje usluga psihološke podrške LGBTI osobama. U 2022. godini KVART je krenuo sa pružanjem servisa psihološke podrške i vršnjačkog savjetovanja i omogućio prostor za razmjenu iskustava, osjećanja i razmišljanja. Tokom godine, više od 40 osoba je koristilo usluge psihoterapije i savjetovanja. Takođe, u Banjoj Luci se održavaju redovne besplatne grupe podrške za LGBTI osobe koje vodi psihoterapeutkinja Irena Đumić Jurić Marjanović.

U svrhu povećane vidljivosti LGBTI zajednice u društvu, organizovana je aktivnost povodom obilježavanja 17. maja, Međunarodnog dana borbe protiv homofobije, bifobije, interfobije i transfobije (IDAHOBIT). Ovo je prilika da se ukaže na probleme sa kojima se LGBTI zajednica svakodnevno suočava. Jednodnevni program je organizovan u saradnji sa UNSA „GETO“, neformalnom grupom „oQUEERno“ i Organizacionim odborom Bh. povorke ponosa, a aktivnosti su organizovane u Društveno-kulturnom centru „INCEL“ u Banjoj Luci. Program je sadržavao kreativne radionice, razgovor sa članovima i članicama Organizacionog odbora Bh. povorke ponosa, umjetničku izložbu, drag performanse i zabavni program.

Takođe, jedna od značajnih aktivnosti za LGBTI zajednicu je i „Q sport kamp“ koju KVART organizuje već šestu godinu zaredom. U ovom četvorodnevnom programu učestvovalo je 25 LGBTI osoba iz Bosne i Hercegovine, a tokom kampa bile su predviđene mnogobrojne aktivnosti u prirodi, kao što su izleti, planinarenje, te druge sportsko-rekreativne i interaktivne edukativne radionice, što daje priliku učesnicima da se u jednom sigurnom prostoru osnaže i međusobno povežu.

Pravni okvir i institucionalno djelovanje

Procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje prema LGBTI osobama i dalje nije na zadovoljavajućem nivou. Prvenstveno, jer sve manji broj LGBTI osoba odlučuje prijaviti nasilje zbog nepovjerenja u institucije i straha od izlaganja. Sa druge strane, pravna kvalifikacija zločina iz mržnje je neadekvatna, te su i sankcije počinitelja svedene na nivo prekršajnih sankcija. Iako je tokom 2022. godine usvojen Akcioni plan za ravnopravnost LGBTI osoba u BiH, spremnost i otvorenost institucija u Republici Srpskoj da rade na zaštiti LGBTI prava još uvijek nije u skladu sa planiranim aktivnostima u sklopu Akcionog plana.

U momentu pisanja ovog Izvještaja, važno je napomenuti da se tokom marta 2023. godine dogodio incident kada je grupa LGBTI aktivista napadnuta u Banjoj Luci od strane grupe huligana, te iako je krivičnopравnim i prekršajnopравnim propisima u Republici Srpskoj uspostavljen mehanizam za sankcionisanje ponašanja koje je motivisano predrasudama ili mržnjom prema određenoj društvenoj grupi, u praksi Republike Srpske već godinama ne postoji niti jedna presuda za krivična djela počinjena iz mržnje.

Pored rada sa LGBTI zajednicom, značajan je doprinos KVART-a u kreiranju institucionalne mreže podrške u zaštiti prava LGBTI osoba kroz izgradnju kapaciteta predstavnika_ca institucija. Tako je tokom 2022. godine u saradnji sa Policijskom akademijom iz Banje Luke izdat Priručnik o postupanju policijskih službenika kod krivičnih djela motivisanih mržnjom prema LGBTI osobama. Priručnik je nastao za potrebe dodatne edukacije policijskih službenika_ica u suzbijanju diskriminacije i nasilja motivisanog mržnjom prema LGBTI osobama. Takođe, on predstavlja primjer dobre komunikacije i saradnje organizacija civilnog društva, koje se bave promocijom i zaštitom prava LGBT osoba, te institucija koje treba da pružaju adekvatnu podršku i zaštitu LGBTI osobama u slučajevima nasilja i/ili diskriminacije. On sadrži relevantna zakonska objašnjenja koncepta diskriminacije i krivičnog djela počinjenog iz mržnje, prijedlog dobrih praksi i smjernice u postupanju policijskih službenika sa žrtvama krivičnih djela počinjenih iz mržnje, kriminalističku obradu krivičnih djela počinjenih iz mržnje, te razvoj preventivnog djelovanja.

Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici

Pored toga što je socijalna distanca prema LGBTI osobama u Bosni i Hercegovini na visokom nivou, ozbiljne posljedice na LGBTI osobe ostavljaju problemi homofobije, bifobije i transfobije u svakodnevnicu i uskraćivanje slobode autentičnog življenja kroz neadekvatnu institucionalnu podršku, te je i dalje nastavljen trend odliva punoljetnih LGBTI osoba u inostranstvo, bilo da se radi o studiranju na stranim univerzitetima ili o potpunom preseljenju.

Govor mržnje u javnom prostoru i nesankcionisanje istog otvaraju prostor za izazivanje netrpeljivosti prema LGBTI osobama. Jedan takav primjer je i pomenuti incident koji se desio u martu ove godine, gdje je napadu na LGBTI aktiviste prethodio govor mržnje, stigmatizacija i pozivanje na nasilje građana_ki i političara iz Republike Srpske.

Smjernice za djelovanje

1. Uspostavljanje sigurne kuće za LGBTI osobe na teritoriji Republike Srpske
2. Uspostavljanje adekvatnog sistema kontrole procesuiranja slučajeva zločina iz mržnje i govora mržnje prema LGBTI osobama od strane svih institucija uključenih u taj process (policija, tužilaštvo, sud), te jačanje povjerenje LGBTI osoba u lokalne institucije Republike Srpske
3. Donošenje Zakona o istospolnim partnerstvima na teritoriji Republike Srpske koji bi zaštitio istospolne parove u ostvarivanju punih porodičnih prava.

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu

Tuzlanski otvoreni centar (TOC) od svog osnivanja djeluje na osnaživanju LGBTI zajednice, predlaganju i zagovaranju inkluzivnih politika i zakonodavstva, kreiranju institucionalne infrastrukturne podrške, senzibilizaciji javnosti i osvajanju javnog prostora, te učestvuje u izgradnji i jačanju lokalne mreže civilnog društva.

Važnost postojanja lokalnih LGBTI organizacija ogleda se u nedostatku političke volje i decentralizovane vlasti u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ako uzmemo u obzir da LGBTI zajednica živi, postoji i radi na svakom području Bosne i Hercegovine, onda razumijemo važnost i potrebu postojanja lokalnih LGBTI organizacija. S tim u vezi, Tuzlanski otvoreni centar usmjeren je u dva harmonizirana pravca: saradnja sa javnim institucijama i organizacijama civilnog društva, pomoću koje stvara mrežu podrške LGBTI osobama u Tuzlanskom kantonu, te osnaživanje lokalne LGBTI zajednice informisanjem, edukacijom i druženjima, pomoću kojih se stvara siguran i slobodan prostor za lokalnu LGBTI zajednicu.

Jedan od strateških ciljeva i pravaca rada Tuzlanskog otvorenog centra za period od 2021. do 2023. godine usmjeren je na unapređenje društvenog i pravnog položaja LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu. Tuzlanski otvoreni centar je u 2019. godini uspostavio Lokalnu mrežu podrške LGBTI osobama u TK koju čini 14 različitih institucija i organizacija, a u 2022. godini radilo se na njenoj održivosti kroz redovnu komunikaciju sa članicama mreže, održavanjem sastanaka, info sesija, te okupljanjem aktera na Konferenciji kojom se obilježava Međunarodni dan borbe protiv homo/bi/transfobije. U 2022. godini kroz zagovaranje i kontinuirani rad sa javnim institucijama, kao važan događaj

izdvajamo imenovanje dvije kontakt osobe za rad sa LGBTI zajednicom od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona. Održane su tri info sesije za javne institucije i to: Centar za kulturu Tuzla, Tužilaštvo Tuzlanskog kantona i Centar za socijalni rad Tuzla. Teme info sesija su bile prezentacija rezultata istraživanja potreba i problema LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu i fokus na slobodu okupljanja u Tuzlanskom kantonu. TOC nastavlja svojim djelovanjem širiti prostor slobode i ravnopravnosti na području Tuzlanskog kantona.

Tuzlanski otvoreni centar za specifični strateški cilj ima da, na godišnjem nivou, razvija i prilagođava program aktivnosti i usluga usmjeren ka stvarnim potrebama članova i članica LGBTI zajednice sa ciljem njihovog osnaživanja. U tu svrhu u 2022. godini TOC je sproveo istraživanje stvarnih potreba i problema LGBTI zajednice na području Tuzlanskog kantona. Istraživanje je pokazalo da se LGBTI zajednica u TK (kao i u drugim mjestima u BiH) suočava sa problemima u svim sferama života. LGBTI zajednica se skoro u jednakoj mjeri suočava i sa problemom diskriminacije, problemom nasilja, kao i govorom mržnje. Najznačajniji podatak u istraživanju je u pogledu coming out-a, gdje se pokazalo da je mnogo veći procenat pripadnika_ca LGBTI zajednice u Tuzlanskom kantonu out-ovano, nego u analizi koja je rađena 2019. godine. To nam kazuje da je rad TOC-a i drugih lokalnih nevladinih organizacija bitan i značajan u polju osnaživanja LGBTI zajednice.³³

U svrhu osnaživanja LGBTI zajednice u 2022. godini realizovana je 21 radionica za LGBTI zajednicu. Radionice su organizovane u sigurnom i slobodnom prostoru, a u većoj mjeri su bile posvećene očuvanju mentalnog zdravlja LGBTI osoba. Tuzlanski otvoreni centar, zahvaljujući Sarajevskom otvorenom centru i Evropskoj uniji, preko projekta „Regionalizacija LGBTI inkluzivne psihosocijalne podrške i pristupa uslugama mentalnog zdravlja u Bosni i Hercegovini“, pružio je besplatnu psihološku i 'peer to peer' podršku. Ukupno su održane 124 psihoterapijske usluge i 81 'peer to peer' savjetovanje. U sklopu ovog projekta, također, održale su se i grupe psihoedukacijske aktivnosti.

U javnom prostoru naše zajednice LGBTI teme su rijetke ili se ne pominju, što onemogućava građanima i građankama stvaranje realne slike o toj zajednici. Zauzimanje medijskog prostora bitno je koliko i zauzimanje javnog. Vidljivost LGBTI tema u medijima ključna je za otklanjanje stereotipa i predrasuda. U 2022. godini Tuzlanski otvoreni centar je vodio cjelogodišnju kampanju obilježavajući važne datume za LGBTI borbu za ravnopravnost i to putem socijalnih mreža i kroz billboard kampanju. Billboard kampanja je uključivala 3 velika prometna billboarda u Tuzli. Ova kampanja TOC-a naišla je na odličan feedback kako od strane LGBTI zajednice, tako i od šire zajednice. Djelovalo se i kroz implementaciju

33 Vidi: Ispitivanje problema i potreba LGBTIQ zajednice u TK. (2022). TOC: Tuzla.

emisije „Tuzlanski otvoreni program“ na JP RTV7 Tuzla, te objavljivanjem članaka na društvenim mrežama.

Tuzlanski otvoreni centar je u 2022. godini izdao publikaciju „Uvod u kvir i rodne perspektive“ u kojoj se daje osnova feminističke i kvir teorije, a u svrhu aktivističkog educiranja LGBTI zajednice koji za cilj ima da se LGBTI zajednica uključi više u LGBTI pokret.

Pravni okvir i institucionalno djelovanje

Iako se pravni okvir za zaštitu prava LGBTI osoba i osiguravanje njihove jednakosti donekle poboljšao, govor mržnje, diskriminacija i nasilje nad LGBTI zajednicom i dalje je široko zastupljena pojava u bosanskohercegovačkom društvu.

Ustav Tuzlanskog kantona u članu 7 propisuje: *U ostvarivanju svojih nadležnosti, Kanton osigurava i sprovodi sve mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom Bosne i Hercegovine i njegovim aneksima, Ustavom Federacije i njegovim Aneksom i ovim ustavom, vodeći računa o jednakopravnosti svih naroda i građana u Kantonu, općinama i gradovima.*

Osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, također, je obaveza lokalnih zajednica i lokalnih samouprava u FBiH. Statut Grada Tuzle (usvojen 2021. godine) u članu 11, Ostvarivanje prava i sloboda, propisuje: *Grad će stvarati uslove da građani sa područja Grada u cjelini i na demokratski način ostvaruju sva prava i slobode utvrđene u odredbama člana II A 1. do 7. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i međunarodnim instrumentima sadržanim u Aneksu Ustava Federacije, o čemu će brinuti svi gradski organi, svaki u okviru svoje nadležnosti.* Također, Statut Grada Tuzle, član 14, Nadležnosti Grada, stav 2, propisuje: *U vlastite nadležnosti Grada posebno spadaju: osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Tuzlanskog kantona.*

Zakon o principima lokalne samouprave FBiH u članu 8 propisuje: *U vlastite nadležnosti jedinice lokalne samouprave posebno spadaju: osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda u skladu sa Ustavom, što je vidljivo i u razlozima za donošenje Statuta Grada Tuzle, Poglavlje I (Opće odredbe, članovi od 1 do 12) u kojem se navodi odnos sa institucijama za ljudska prava.*

Iako posjedujemo relativno dobar zakonski okvir da se različiti međunarodni propisi, ustavi i zakoni obavezuju na jednako postupanje, institucije TK i dalje nisu adekvatan sistem podrške svojim LGBTI građanima_kama. Razlog za to je neinformisanost i needukovanost predstavnika_ca javnih institucija za rad sa

LGBTI osobama. Tuzlanski otvoreni centar je u 2022. godini održao info sesije u svrhu senzibilizacije predstavnika_ca javnih institucija o problemima sa kojima se LGBTI zajednica susreće.

U 2022. godini nastavljena je saradnja TOC-a i javnih institucija, naročito preko Koordinacijske grupe za Strategiju za mlade Grada Tuzle i Partnerske grupe za društveni razvoj Grada Tuzle koja vrši monitoring implementacije Strategije za razvoj Grada Tuzle do 2026. godine, a ostvarena je i finansijska podrška iz Budžeta Grada za lokalni festival kvir umjetnosti i aktivizma „Kvirhana“ u javnim institucijama na području grada. U toku realizacije festivala „Kvirhana“, Narodno pozorište u Tuzli je svoje prostore ustupilo na besplatno korištenje Tuzlanskom otvorenom centru i time poslalo jasnu poruku da su javne institucije dostupne svima. **U 2022. godini imenovane su dvije kontakt osobe za rad sa LGBTI zajednicom od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona.**

Sprovedenom analizom Zakona o javnom okupljanju (analiza sprovedena 2021. godine) uočeno je da su izmjene i dopune koje su nastale 2015. godine samo zakomplikovale način ostvarivanja ovog prava. U Zakonu o javnom okupljanju Tuzlanskog kantona odgovornosti organizatora, voditelja i redara daleko su brojnije od odgovornosti nadležnih organa, te one obuhvataju odgovornost za štetu koju počine druge osobe, dužnost čuvanja javnog reda i mira, kao i obavezu osiguranja odgovarajućih mjera medicinske i protupožarne zaštite. Postupak prijave održavanja okupljanja je zahtjevan, uključuje iscrpnu dokumentaciju, potrebu koordinacije sa više nadležnih organa, a ne garantuje djelotvornu pravnu zaštitu u slučaju restrikcija nadležnih organa.

U 2022. godini održan je drugi lokalni festival kvir umjetnosti i aktivizma „Kvirhana“ u Tuzli. Prijavljen je kao javna priredba Ministarstvu unutrašnjih poslova TK i organizovan je sastanak sa predstavnicima_cama policije MUP-a TK, a u svrhu komuniciranja zaštite posjetitelja_ica. Službenici_ce policije MUP-a TK nisu uopšte bili_e prisutni_e za vrijeme trajanja festivala, čak ni za potrebe uzimanja podataka od osobe odgovorne za festival. Pošto Zakon o javnom okupljanju Tuzlanskog kantona predviđa i mogućnost da organizatori poslove osiguranja reda i mira na okupljanju povjere agencijama za osiguranje lica i imovine, Tuzlanski otvoreni centar snosio je troškove organizovanja privatne zaštitarske agencije prilikom festivala „Kvirhana“, i to, troškove dvanaest privatnih zaštitara u trajanju od 18 sati, što je ukupno iznosilo 3159,00 KM. U konačnici, najveći problem odnosi se na nesrazmjernu podjelu poslova za održavanje javnog reda i mira između policijskih organa i organizatora javnog okupljanja.

Iako je festival realizovan bez sigurnosnih prijetnji, još jednom je potvrđena potreba da se mijenja Zakon o javnom okupljanju TK, te praksa policije u odnosu na adekvatno osiguranje LGBTI događaja. Sloboda okupljanja i tretman institucija pravde u odnosu na organizacije koje se bave LGBTI pitanjima i promocijom ljudskih prava trebaju biti od posebne važnosti.

Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici

Homofobija, bifobija i transfobija su svakodnevnica LGBTI zajednici na području Tuzlanskog kantona, ali i čitave Bosne i Hercegovine. Javne institucije još uvijek ne rade dovoljno na suzbijanju govora mržnje, nasilja i diskriminacije LGBTI osoba, a nepovjerenje u službenike_ice javnih institucija od strane LGBTI zajednice je značajno i onemogućava adekvatne prijave kršenja ljudskih prava LGBTI osoba. Primijećen je povećan broj vršnjačkog nasilja i nasilja u porodici kod LGBTI osoba, a obrazovne institucije još uvijek ostaju zatvorene za razgovor o LGBTI temama i jednakosti. Postoji još uvijek velika prijetnja od psihičkog, verbalnog i fizičkog nasilja u javnom prostoru prema LGBTI zajednici, a što je direktna posljedica jačanja desničarskih i fašističkih ideologija i politika. Tuzlanski otvoreni centar prepoznao je ove teškoće i prepreke i nastoji da ublaži posljedice kroz pružanje informacija, edukacije i obezbjeđivanje sigurnog i slobodnog prostora za LGBTI zajednicu na području Tuzlanskog kantona.

Smjernice za djelovanje

1. Uskladiti Zakon o javnom okupljanju TK i prakse policije sa međunarodnim pravnim standardima u oblasti adekvatnog osiguranja LGBTI događaja
2. Raditi na promociji LGBTI prava kod šire javnosti, kako bi se količina homofobije, bifobije i transfobije u javnom prostoru smanjila
3. Organizovati edukacije za zdravstveni i obrazovni kadar o nasilju nad LGBTI zajednicom, posebno u okviru porodičnog i vršnjačkog nasilja, sa naglaskom na prepoznavanje naznaka nasilja, ali i njenih posljedica
4. Edukovati i senzibilizovati organe javne zaštite i pravosuđa o LGBTI pitanjima u cilju razvijanja svijesti o problemima pristupa pravdi pripadnika_ca LGBTI zajednice
5. Jačati kapacitete lokalnih LGBTI organizacija koje pružaju usluge LGBTI osobama u svrhu poboljšanja njihovog kvaliteta i održivosti
6. Decentralizovati aktivističke napore i donatorske politike.

Doprinos Sarajevskog otvorenog centra aktivizmu u lokalnim zajednicama

Tokom 2021. i 2022. godine SOC je implementirao projekat „Regionalizacija LGBTI inkluzivne psihosocijalne podrške i pristupa uslugama mentalnog zdravlja u Bosni i Hercegovini”³⁴ u partnerstvu sa Fondacijom „Krila nade”, koji je finansirala Evropska unija. Projekat ima za cilj stvoriti okruženje u kojem će LGBTI osobe biti ohrabrene i podržane u **pristupu sistemima mentalnog zdravlja i socijalne zaštite koji pružaju inkluzivne i senzibilizirane usluge**, te ojačati i proširiti institucionalnu i mrežu organizacija civilnog društva koje pružaju psihosocijalnu podršku za LGBTI osobe u BiH.

Projekat je uključivao rad sa institucijama/ustanovama u oblasti socijalne zaštite i mentalnog zdravlja, jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za pružanje inkluzivne psihosocijalne podrške LGBTI osobama, produkciju kampanja za medije i društvene mreže koje su, s jedne strane, promovirale usluge koje nude organizacije civilnog društva sa kojima saradujemo, te, s druge strane, govorile o važnosti brige za mentalno zdravlje LGBTI zajednice. Formirali smo **mrežu organizacija** koje rade sa LGBTI zajednicom, kao i **mrežu LGBTI osoba i njihovih porodica** koje bi im pružile prostor za dijalog, međusobnu podršku, razmjenu informacija i daljih kontakata. Jačali smo LGBTI zajednicu u pogledu brige o mentalnom zdravlju kroz treninge i kontinuirano pružanje podrške u odabranih šest organizacija.

Kako bi se proširila mreža organizacija civilnog društva koje pružaju **‘peer to peer’ (vršnjačko) savjetovanje i psihosocijalnu podršku za LGBTI osobe** u BiH, mapirali smo organizacije s kojima smo tokom trajanja projekta na različite načine radili na jačanju kapaciteta za uvođenje novih i razvijanje postojećih servisa podrške. Među tim organizacijama su: **Tuzlanski otvoreni centar** iz Tuzle, **Centar za mlade „KVART”** iz Prijedora, **Udruženje „Novi dan”** iz Banje Luke, **Centar za psihološku podršku „Sensus”** iz Mostara, **Centar za psihoterapiju „Budi OK”** iz Bijeljine, te **Centar ženskih prava** iz Zenice.

Da bi se LGBTI osobama osigurao pristup senzibiliziranoj i inkluzivnoj podršci, potrebno je ojačati kapacitete specijaliziranih ustanova za mentalno zdravlje i organizacija civilnog društva koje pružaju ove usluge, te obučiti njihovo osoblje o LGBTI temama. Upravo se na tome radilo u okviru projekta, kada su edukacije SOC-a i Fondacije „Krila nade” prošli brojni stručnjaci i stručnjakinje iz oblasti mentalnog zdravlja zaposleni_e u ustanovama, kao i u organizacijama koje pružaju usluge psihosocijalne podrške.

³⁴ Više informacija o projektu dostupno na www.soc.ba

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT (kaming aut)

Sintagma koja potiče od engleske fraze *coming out of the closet* (izaći iz ormara) već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod interspolnih osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao (manje ili više) javna obznana drugima. *Coming out* (izlazak iz ormara) je od velikog značaja za LGBTI osobe, jer na taj način javno afirmišu vlastiti identitet, što je veoma važno za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminisati na osnovu *seksualne orijentacije*, trans* (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovu *rodnog identiteta* i rodnog izražavanja, a interspolne osobe na osnovu *spolnih karakteristika*. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu zakonski prepoznate kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

Princip nediskriminacije

Jednak tretman pojedinaca_i ili grupe, bez obzira na njihove specifične karakteristike. Koristi se da bi se procijenili prividno neutralni kriteriji i prakse koje mogu prouzrokovati efekte koji osobe s tim karakteristikama sistematski stavljaju u nepovoljniji položaj.

HOMOFOBIIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama, koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, te diskriminaciji.

35 Rječnik LGBT pojmova nastao je zajedničkim radom tima Sarajevskog otvorenog centra.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Osoba koju privlače osobe istog spola.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

Gay (gej)

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno za osobe koje seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

HOMOSEKSUALIZAM

Zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim, jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. godine potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

INTERSPOLNE OSOBE

Osobe čije *spolne karakteristike*, uključujući hromozome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. *Interspolne osobe*, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti, ove osobe često su nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

INTERSEKCIONALNOST

Pristup proizašao iz sociološke teorije intersekcionalnosti, koji diskriminaciju analizira kao složen sistem u kome su različiti oblici diskriminacije zasnovani na različitim kategorijama identiteta (roda, spola, rase, klase, seksualne orijentacije, rodnog identiteta). Ovi identiteti su međusobno povezani i utiču jedni na druge, te se i u razmatranjima diskriminacije moraju sagledavati skupa.

LGBTI

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans* i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje akronimom LGBTI u društvenom i političkom aktivizmu.

LGBTTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

QUEER (kvir)

Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTI zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost, ne samo gejeva i lezbejki, već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, a uključuje i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili svoj život žive van heteropatrijarhalnih normi.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog spola i roda, što može, ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj vlastitog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *cisrodnim osobama*, a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *trans(rodnim) osobama*. Transeksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, osobe su čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

Rodno izražavanje

Vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe, koja uključuje karakteristike ličnosti, izgleda i ponašanja koje se u određenoj kulturi i periodu smatraju muževnim ili ženstvenim (dakle, tipičnim za mušku ili žensku društvenu ulogu).

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na *heteroseksualne* (privlačnost prema osobama različitog spola), *homoseksualne* (privlačnost prema osobama istog spola) i *biseksualne* (privlačnost prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovini često se koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje termin seksualna orijentacija.

SPOLNE KARAKTERISTIKE

Spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe stoga mogu biti diskriminirane ili meta krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasuda zbog svojih spolnih karakteristika.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodni uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manire, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalog, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identifikuju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite, cross-dressere, arodne, nebinarne, rodno fluidne i druge rodno varijantne osobe. *Transrodni muškarac* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. *Transrodna žena* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodni identiteta.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modifikovala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema transrodnim osobama.

ZLOČIN IZ MRŽNJE (krivična djela počinjena iz mržnje)

Odnosi se na kaznena djela motivisana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, rodno identiteta ili spolnih karakteristika, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBTI grupe.

Politički sistem Bosne i Hercegovine

Politički sistem Bosne i Hercegovine veoma je kompleksan i asimetričan. Bosna i Hercegovina se sastoji od 13 federalnih jedinica. Administrativno se dijeli na dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Brčko distrikt. Republika Srpska je unitarno uređena i podijeljena samo na općine i gradove, dok se Federacija BiH sastoji od deset kantona, koji se opet, svaki pojedinačno, dijele na najmanje tri općine/grada. Odgovornost i odnosi između institucija države, entiteta i Brčko distrikta regulisani su Ustavom BiH, ali se u dnevopolitičkom životu često susrećemo sa različitim tumačenjima ovih odredbi, što direktno utiče na (ne) donošenje i (ne) sprovođenje zakona i drugih javnih politika (strategije/akcioni planovi).

Država i oba njena entiteta imaju svoje ustave, kao i različite upravne i političke sisteme. Brčko distrikt ima zaseban upravni sistem i vlastiti Statut kao najviši pravni akt, ali je po nadležnostima skoro izjednačen sa entitetima. Zakoni i druge javne politike od značaja za unapređenje ravnopravnosti LGBTI osoba su u nadležnosti države, entiteta, kantona i Brčko distrikta. Ova kompleksnost ukazuje na potrebu za koordinisanim pristupom, te za razvijanjem kapaciteta i podizanja svijesti o potrebama LGBTI osoba na svim ovim nivoima vlasti. Rad na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba ne smije biti samo u nadležnosti odabranih institucija na nivou države i entiteta, nego je izrazito važno da i druge institucije, naročito na nivou kantona i Brčko distrikta, poduzimaju mjere kako bi se ukinula sistemska diskriminacija LGBTI osoba, te radilo na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba.

Na **državnom nivou** postoji tročlano Predsjedništvo čiji_e se članovi_ce, jedan_na Bošnjak_inja, jedan_na Hrvat_ica i jedan_na Srbin_Srpkinja, rotiraju svakih osam mjeseci u predsjedavanju ovom institucijom. Izvršnu vlast čini Vijeće ministara s jednim_om predsjedavajućim_om i devet ministarstava. Državne institucije odgovorne su za vanjsku, finansijsku i monetarnu politiku, nadzor i upravljanje granicama, vanjsku trgovinu, imigracije, izbjeglice, te regulaciju azila. Jedno od ministarstava unutar Vijeća ministara BiH je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u okviru kojeg djeluje Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Ovo Ministarstvo i sama Agencija od velike su važnosti za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba. Na nivou BiH djeluje i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, koja je sa svoja tri ombudsmena_ke nadležna_e za cijelu BiH i za sve nivoe vlasti. Po Zakonu o zabrani diskriminacije Institucija ombudsmena je ujedno i tijelo nadležno za pitanja ravnopravnosti (*equality body*). Zakonodavna

vlast (Parlamentarna skupština) je dvodomna, donji dom je Predstavnički dom, a gornji Dom naroda. U okviru Parlamentarne skupštine postoji Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova unutar Predstavničkog doma, dok u Domu naroda funkciju specijalizovanog radnog tijela za ravnopravnost spolova preuzima Ustavna komisija. Neki od ključnih zakona za LGBTI osobe, kao što su zakoni o zabrani diskriminacije, ravnopravnosti spolova, o strancima i o azilu, u nadležnosti su države.

Oba entiteta imaju jednog_u predsjednika_cu i dva_lje zamjenika_ce predsjednika_ce. Vlade entiteta imaju jednog_u premijera_ku i 16 ministara_ica. Iako pozicije gornjih domova nisu jednake u političkom sistemu Republike Srpske i Federacije BiH, može se pojednostavljeno reći da i entiteti imaju dvodomne parlamente sa jednim predstavničkim domom i jednim domom naroda. Entitetski parlamenti imaju parlamentarna radna tijela za ljudska prava i za ravnopravnost spolova/jednake mogućnosti. U okviru izvršne vlasti funkcionišu i gender centri, vladine institucije za unapređenje ravnopravnosti spolova, koji igraju ključnu ulogu u koordinaciji entitetskih institucija kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba, s obzirom na to da ne postoje entitetske institucije specijalizovane za ljudska i/ili manjinska prava. Npr. radno zakonodavstvo, krivično zakonodavstvo vezano za krivična djela počinjena iz mržnje i porodično zakonodavstvo u nadležnosti su entiteta.

Kantonima unutar Federacije BiH (njih deset) zagantovana je suštinska autonomija. Kantoni imaju svoje vlade i svoje jednodomne parlamente. Iako su kantoni treći nivo vlasti odozgo, oni imaju status federalnih jedinica, te tako imaju vlastite nadležnosti (kao što su obrazovanje na svim nivoima, zapošljavanje, zdravstvo), za koje donose zakone i druge javne politike. Iako je Federacija BiH nadređena kantonima, kantoni nekad donose propise koji su u suprotnosti sa propisima Federacije ili naprosto ne sprovode postojeće propise Federacije BiH. Kantoni nemaju urede/institucije za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svojih vlada, a samo dva kantona imaju koordinacione odbore za ravnopravnost spolova (radnu grupu koja se sastoji od predstavnika_ca različitih ministarstava). Kantoni samostalno, gotovo uopšte, ne poduzimaju nikakve koordinisane mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba.

Brčko distrikt, iako predstavlja oblik lokalne zajednice, faktički, po svojim nadležnostima, izjednačen je sa entitetima. Distriktom upravlja gradonačelnik koji predsjedava Vladom Brčko distrikta sa deset odjela. Zakone i ostale propise donosi Skupština Brčko distrikta. Brčko distrikt nema ured/instituciju za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svoje vlade, dok unutar Skupštine Brčko distrikta djeluje Komisija za ravnopravnost spolova. Institucije Distrikta nisu poduzimale nikakve mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba do sada.

Najviše sudske instance su tri ustavna suda, po jedan za svaki entitet, te jedan na državnom nivou. Zbog prirode političkog sistema, Bosna i Hercegovina nema vrhovni sud. U entitetima postoje prvostepeni i apelacioni sudovi, te vrhovni sudovi entiteta. Brčko distrikt ima vlastiti Osnovni i Apelacioni sud. Policija je pod nadležnošću entiteta i Brčko distrikta, dok unutar Federacije postoji i deset kantonalnih policija koje svoje nadležnosti dijele sa entitetskom policijom.

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) radi na unapređivanju ljudskih prava, posebno položaja i ljudskih prava LGBTI osoba i žena u Bosni i Hercegovini, i to, interpretacijom, predstavljanjem i zastupanjem autentičnih iskustava osoba koje trpe kršenja ljudskih prava i neravnopravan položaj, te zagovaranjem pravnih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih promjena u svim oblastima života.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba i žena. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili_e smo voditi jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbti.ba. Organizovali_e smo treninge: za policiju, tužilaštva i sudove, sa fokusom na teme zločina iz mržnje, govora mržnje i primjene antidiskriminacionog prava; za medicinske stručnjake i stručnjakinje i zdravstvene radnike i radnice, sa fokusom na trans-specifičnu i trans-inkluzivnu prilagodbu spola za LGBTI zajednicu. Intenzivno smo radili na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, unapređenju regulacije biomedicinski potpomognute oplodnje u Federaciji BiH, pravima radnica u vezi sa diskriminacijom na osnovu spola i porodijskog odsustva, uvođenju rodno senzitivnog jezika u parlamente i univerzitete, usvajanju i implementaciji kantonalnih gender akcionih planova, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u BiH.

Tokom proteklih godina nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Naš zagovarački fokus usmjerili smo na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTI osoba u BiH, na pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu usklađivanja privatnog i poslovnog segmenta života, slobode okupljanja LGBTI osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije, te namjeravamo nastaviti rad na pitanjima koja se tiču transrodnih osoba, interspolnih osoba, istospolnih zajednica, njihove društvene inkluzije, ali i položaja LGBTI osoba u obrazovanju, zdravstvu, radu i zapošljavanju.

Sprovodili smo i medijske kampanje koje su dosegle do preko milion bh. građana i građanki, a organizovali smo i LGBTI filmski festival „Merlinka“, koji od 2021. godine postaje lokalni festival „Kvirhana“, u saradnji sa Tuzlanskim otvorenim centrom.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije „Ljudska prava“, koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar.

Darko Pandurević (Sarajevo, 1991) od 2021. godine rukovoditelj je programa i zagovaranja u Sarajevskom otvorenom centru, gdje je do početka 2022. godine vodio i pravno savjetovanje za LGBTI osobe. U rad SOC-a uključen je od 2015. godine, prvo kao volonter na LGBTI programu, a onda kao projektni asistent na koordinisanju rada Inicijative za monitoring evropskih integracija u BiH. Fokus rada i interesa u SOC-u do sada su mu bila ljudska prava LGBTI osoba, pravno savjetovanje LGBTI osoba, sudjelovanje na istraživanju i izmjeni postojećih propisa, te edukativnim aktivnostima o pitanjima vezanim za ljudska prava, govor mržnje i diskriminaciju. Završio je Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: darko@soc.ba

Autori_ce

Delila Hasanbegović Vukas (Sarajevo, 1991) koordinatorica je programa u Sarajevskom otvorenom centru. Bavi se zagovaranjem adekvatnog pristupa transrodnih i interspolnih osoba zdravstvenoj zaštiti (medicinskoj prilagodbi spola) i pravnoj promjeni spola u Bosni i Hercegovini. Također, bavi se zagovaranjem rodne ravnopravnosti u području radnih odnosa i na tržištu rada, usklađivanja privatnog i poslovnog života, kao i zagovaranjem seksualnih i reproduktivnih prava žena. Autorica je više objavljenih radova na teme ljudskih prava žena i LGBTI osoba, rodne ravnopravnosti, feminizma, reproduktivne pravde, političke participacije i reprezentacije žena. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: delila@soc.ba

Jozo Blažević (1986, Zenica) koordinator je programa u Sarajevskom otvorenom centru, gdje radi na obuci i senzibilizaciji policijskih službenica_ka, te predstavnica_ka pravosuđa, na pitanjima diskriminacije i krivičnih djela počinjenih iz mržnje prema LGBTI osobama, ali i drugim marginalizovanim društvenim grupama u BiH. Radio je na uspostavljanju lokalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, koja uključuje predstavnice_ke pravosuđa, ali i institucija socijalne i zdravstvene zaštite.

Kontakt: jozo@soc.ba

Amil Brković (Mostar, 1995) pravni je savjetnik i koordinator programa u Sarajevskom otvorenom centru. Pruža usluge pravnog savjetovanja LGBTI osobama. Vršiti monitoring kršenja ljudskih prava LGBTI osoba. Koordinira strateške parnice SOC-a. Bavi se zagovaranjem prava istospolnih parova i

generalnim unapređenjem pravnog položaja LGBTI osoba u BiH. Koordinira edukacije pravosudne zajednice o ljudskim pravima LGBTI osoba u BiH. Završio je Pravni fakultet na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru kao najbolji student generacije.

Kontakt: amil@soc.ba

Dina Bajrektarević (Tuzla, 1997) diplomirala je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu na Univerzitetu u Tuzli. Dugogodišnja je feministkinja i aktivistkinja za ljudska prava. Uključena je u rad Tuzlanskog otvorenog centra na polju zagovaranja i lobiranja od 2016. godine. Radila je kao rukovoditeljica programa Tuzlanskog otvorenog centra do 2021. godine, a trenutno je angažovana na poziciji izvršne direktorice Tuzlanskog otvorenog centra.

Kontakt: dina@toc.ba

Branko Čulibrk (Prijedor, 1986) diplomirao je biologiju na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Dugogodišnji je mirovni aktivista i borac za ljudska prava LGBTI osoba u BiH. Trenutno obavlja funkciju izvršnog direktora Centra za mlade „KVART“ Prijedor. U saradnji sa Sarajevskim otvorenim centrom učestvovao je u izradi nekoliko istraživanja vezanih za LGBTI prava.

Kontakt: brzibranko@gmail.com, kvartprijedor@gmail.com